

Stichting Pensioenfonds Lloyd's Register Nederland

Jaarverslag 2015

Inhoud

Rapport

1	Karakteristieken van de organisatie	1
2	Overzicht kerncijfers	7
3	Bestuursverslag	8
4	Verslag van het verantwoordingsorgaan	28
5	Samenvatting bevindingen Visitatie Commissie	30

Jaarrekening 2015

6	Balans	35
7	Staat van baten en lasten	36
8	Overzicht kasstromen	37
9	Grondslagen voor de financiële verslaggeving	38
10	Toelichting jaarrekening	43

Overige informatie

11	Resultaatsbestemming	56
12	Actuariële verklaring	57
13	Controleverklaring van de onafhankelijk accountant	59

Totaal aantal pagina's in dit verslag: 65

1 Karakteristieken van de organisatie

Algemene informatie

Stichting Pensioenfonds Lloyd's Register Nederland heeft zijn statutaire zetel in Rotterdam (vestigingsadres KP van der Mandelelaan 41a, 3062MB Rotterdam). Het pensioenreglement is voor het laatst gewijzigd op 22 juni 2015. De statuten van het pensioenfonds zijn voor het laatst gewijzigd op 10 oktober 2014.

Missie

Het fonds wil een zo goed mogelijke invulling geven aan de pensioenovereenkomsten die de werkgever heeft afgesloten met zijn (gewezen) werknemers. Het fonds toetst of de overeenkomst financieel haalbaar en uitvoerbaar is. Bij de uitvoering neemt het fonds zijn eigen verantwoordelijkheid in acht. De ambitie is een duurzaam en betrouwbaar pensioenfonds te zijn dat zijn financiële verplichtingen en ambities nu en in de toekomst probeert waar te maken.

Doelstellingen en beleidsuitgangspunten

Het fonds heeft ten doel de (gewezen) werknemers van de aangesloten ondernemingen en diegenen die door hen werden of worden onderhouden te beschermen tegen geldelijke gevolgen van ouderdom, overlijden en arbeidsongeschiktheid.

Het primaire doel van het pensioenfonds is het voldoen aan de nominale pensioenverplichtingen.

Daarnaast heeft het pensioenfonds de ambitie om de pensioenen van de inactieven jaarlijks aan te passen aan de prijsontwikkeling. Dit is het secundaire doel van het pensioenfonds.

Het fonds probeert binnen de (financiële) mogelijkheden een zo goed mogelijk pensioen voor de belanghebbenden te realiseren, waarbij op evenwichtige wijze met de belangen van alle stakeholders rekening wordt gehouden.

Het bestuur tracht dit doel te bereiken door:

- Het vormen en instandhouden van fondsen;
- Het uitvoeren van de pensioenregeling zoals in de uitvoeringsovereenkomst en de pensioenreglementen omschreven;
- Al die maatregelen te treffen, die aan het doel ten goede komen.

Binnen het beleid van het pensioenfonds neemt de risicohouding een belangrijke plaats in. De risicohouding is de mate waarin het pensioenfonds bereid is beleggingsrisico's te lopen om de doelstellingen van het pensioenfonds te realiseren (de risicobereidheid) en de mate waarin het pensioenfonds beleggingsrisico's kan lopen gegeven de kenmerken van het pensioenfonds (het risicodraagvlak).

Het pensioenfonds heeft vastgesteld dat het risicodraagvlak relatief hoog is. Dit is gebaseerd op het gemiddeld salarisniveau van de deelnemers en het gemiddeld pensioenniveau van de pensioengerechtigden.

Mede op basis van de risicohouding heeft het pensioenfonds een strategisch beleggingsbeleid vastgesteld. Het risicoprofiel dat uit het beleggingsbeleid voortvloeit, kan worden vertaald in een vereist eigen vermogen. Dit vereist eigen vermogen mag zich bevinden in een bandbreedte van 20% tot 25%. Indien door wijziging van de (markt)omstandigheden het vereist eigen vermogen structureel buiten deze bandbreedte terechtkomt of door een aanpassing van het fondsbeleid het

vereist eigen vermogen buiten deze bandbreedte terechtkomt, treedt het fondsbestuur in overleg met het verantwoordingsorgaan, de aangesloten ondernemingen en ondernemingsraad.

Het bestuur heeft de risicohouding voor de lange termijn geconcretiseerd door grenzen te stellen voor het pensioenresultaat:

Ondergrens 1

Startend vanuit de vereiste dekkingsgraad dient het verwachte pensioenresultaat tenminste gelijk te zijn aan 95%.

Ondergrens 2

Startend vanuit de feitelijke dekkingsgraad dient het verwachte pensioenresultaat tenminste gelijk te zijn aan 92%.

Ondergrens 3

Startend vanuit de feitelijke dekkingsgraad mag de afwijking tussen het verwachte pensioenresultaat en het pensioenresultaat in het slecht weer scenario (het 5% percentiel) maximaal 48% zijn.

De grenzen voor het pensioenresultaat zijn vastgesteld op basis van het huidige fondsbeleid. De werkgever is met de ondernemingsraad in overleg over een wijziging van de pensioenregeling. De doelstellingen, toeslagambitie en risicohouding die ten grondslag komen te liggen aan de nieuwe pensioenregeling zullen door het bestuur in overleg met het verantwoordingsorgaan getoetst worden op basis van de eigen doelstellingen en beleidsuitgangspunten, waaronder de risicohouding. Dit kan leiden tot een wijziging van de grenzen zoals die door het pensioenfonds zijn vastgesteld.

Door middel van een aanvangshaalbaarheidstoets is het fondsbeleid getoetst aan de gestelde ondergrenzen. De uitkomsten van de aanvangshaalbaarheidstoets zijn:

- het verwacht pensioenresultaat vanuit de vereiste dekkingsgraad: 102%;
- het verwacht pensioenresultaat vanuit de feitelijke dekkingsgraad: 96%;
- de afwijking tussen het verwachte pensioenresultaat en het pensioenresultaat in het slecht weer scenario, uitgaande van de feitelijke dekkingsgraad: 47%.

De uitkomsten van de aanvangshaalbaarheidstoets voldoen aan de gestelde ondergrenzen.

Door middel van de jaarlijkse haalbaarheidstoets zal jaarlijks beoordeeld worden in hoeverre wordt voldaan aan de gekozen normen. Indien hier niet aan voldaan wordt, treedt het pensioenfonds hierover in overleg met het verantwoordingsorgaan, de aangesloten ondernemingen en ondernemingsraad. Uit de jaarlijkse haalbaarheidstoets die in 2016 is uitgevoerd, blijkt dat het pensioenfonds aan de gekozen normen voldoet.

Het pensioenfonds voert 2 pensioenregelingen uit voor Lloyd's Register Nederland B.V. en Lloyd's Register EMEA, beide gevestigd in Rotterdam:

De 1 januari 2006 pensioenregeling (eindloonregeling, werknemers in dienst vóór 1 april 2003)

Dit betreft een eindloonregeling. Binnen de pensioenregeling wordt een ouderdomspensioen in combinatie met een partnerpensioen opgebouwd. De pensioenleeftijd in deze pensioenregeling is per 1 januari 2015 verhoogd van 65 naar 67 jaar. Het salarisdeel dat niet meetelt, de franchise, bedraagt € 14.305,- (2015). Het opbouwpercentage voor het ouderdomspensioen is per 1 januari 2015 verhoogd van 1,63% naar 1,657%. In verband met fiscale regelgeving wordt het

pensioengevend salaris vanaf 2015 gemaximeerd op € 100.000,- (2015). De pensioenregeling omvat ook een arbeidsongeschiktheidspensioen, een tijdelijk partnerpensioen en een wezenpensioen. Er is een voorwaardelijke overgangsregeling (VPL) van toepassing op de deelnemers voor wie bij de wijziging van de pensioenregeling per 1 januari 2006 het te verkrijgen pensioen in de nieuwe pensioenregeling lager was dan het te verkrijgen pensioen in de voorgaande pensioenregeling. Het verschil in pensioenaanspraken wordt daadwerkelijk toegekend als de deelnemer tot 31 december 2020 of eerdere pensionering bij de aangesloten ondernemingen werkzaam blijft. Als de deelnemer tijdens het dienstverband met de aangesloten ondernemingen overlijdt, wordt het voorwaardelijke partnerpensioen aan de partner toegekend.

De 1 april 2003 pensioenregeling (middelloonregeling, nieuwe werknemers vanaf 1 april 2003)

Dit betreft een geïndexeerde middelloonregeling waarbij – vanaf 1 januari 2015 - een ouderdomspensioen van 2,138% per dienstjaar wordt opgebouwd in combinatie met een partnerpensioen. De franchise bedraagt € 23.418,- (2015). Bovendien is er voor salarissen boven € 100.000,- (2015) geen pensioenopbouw. De pensioenregeling omvat ook een arbeidsongeschiktheidspensioen, een tijdelijk partnerpensioen en wezenpensioen. De pensioenleeftijd is per 1 januari 2015 verhoogd van 65 naar 67.

Het indexatiebeleid van het pensioenfonds is de volgende:

Onvoorwaardelijk

Het verlenen van indexatie over het opgebouwde pensioen van de actieven, van de middelloonregeling, is onvoorwaardelijk. De kosten van deze onvoorwaardelijke indexatie worden gedragen door de aangesloten bedrijven.

De indexatieambitie is de procentuele stijging van het loonindexcijfer voor totaal CAO-sectoren zoals gepubliceerd door het Nederlandse Centraal Bureau voor de Statistiek van de maand oktober van het voorgaand jaar t.o.v. een jaar daarvoor.

Voorwaardelijk

Voor inactieve deelnemers is het verlenen van indexatie over de premievrije pensioenaanspraken en de reeds ingegane pensioenen voorwaardelijk. Als en voor zover de middelen van het fonds dit toelaten ter beoordeling aan het bestuur, kunnen de premievrije pensioenaanspraken en de reeds ingegane pensioenuitkeringen door een indexatie verhoogd worden. Er wordt geen bestemmingsreserve gevormd en er wordt voor deze voorwaardelijke indexatieverlening geen bijdrage betaald. De indexatie wordt gefinancierd uit het beleggingsrendement. De indexatie wordt jaarlijks op 1 januari bepaald. De indexatieambitie is de procentuele verhoging van de prijsindex voor de maand september van het voorgaande jaar in vergelijking met dat van een jaar daarvoor. Het bestuur kan andere factoren in overweging nemen. Als prijsindex cijfer wordt begrepen de consumentenprijsindex voor alle huishoudens zoals gepubliceerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Vanaf 1 januari 2015 geldt de eis van toekomstbestendig indexeren (TBI). Dit betekent dat de financiële positie van het pensioenfonds toereikend moet zijn om de toegekende toeslag naar verwachting ook in de toekomst ieder jaar te kunnen geven. Hiermee wordt beoogd de toekenning toeslagen meer evenwichtig in de tijd te verdelen. Voor de toekomstige toeslagverlening wordt uitgegaan van de fictie dat ook de actieve deelnemers uit de middelen van het fonds geïndexeerd worden.

De TBI-grens is de dekkingsgraad grens waarboven de pensioenen in beginsel volledig geïndexeerd kunnen worden. Door de wijze waarop de TBI-grens berekend wordt, is deze grens niet uit te drukken in een vast percentage. De grens is onder andere afhankelijk van de rentestand. Als de marktrente lager is, is de TBI-grens ook lager. Eind 2015 bedroeg de TBI-grens ongeveer 127%. Als de beleidsdekkingsgraad lager dan 110% is, mag er niet geïndexeerd worden.

Als in één of meerdere jaren er geen of geen volledige toeslag is toegekend, kan het bestuur besluit om de pensioenen extra te verhogen met een inhaalindexatie. Een inhaalindexatie is een (gedeeltelijke) compensatie voor de jaren waarin het bestuur niet volledig geïndexeerd heeft. Inhaalindexatie is mogelijk als de beleidsdekkingsgraad hoger is dan het maximum van:

- De vereiste dekkingsgraad (eind 2015: 124,9%).
- De TBI-grens (eind 2015: circa 127%)

Eind 2015 is de grens waarboven inhaalindexatie mag worden toegekend gelijk aan 124,9%. Van de beleidsdekkingsgraad boven dit niveau mag het fonds maximaal 20% aanwenden voor inhaalindexatie.

Het bestuur heeft besloten dat inhaalindexatie vanaf 1 januari 2015 kan plaatsvinden en dat herstel van eventuele kortingen voorrang krijgt boven het verlenen van inhaalindexatie.

Herstelplan

Eind 2014 was er sprake van een langetermijnherstelplan. In verband met de invoering van het nieuw Financieel Toetsingskader (nFTK) is dit herstelplan komen te vervallen.

Vanaf 1 januari 2015 is sprake van slechts één herstelplan, dat jaarlijks geactualiseerd wordt. Voor de looptijd van het herstelplan heeft het bestuur gekozen voor de maximale wettelijke looptijd, te weten:

- 2015: 12 jaar
- 2016: 11 jaar
- 2017 en verder: 10 jaar

Het bestuur acht deze keuze evenwichtig gezien de looptijd van de pensioenverplichtingen (de duratie van de pensioenverplichtingen is eind 2015 ongeveer 20 jaar).

Het herstelplan liet zien dat het pensioenfonds naar verwachting binnen de hersteltermijn van 12 jaar de vereiste dekkingsgraad bereikt. Het herstelplan is door De Nederlandsche Bank op 21 augustus 2015 goedgekeurd.

Het pensioenfonds moet tot een korting op de pensioenen overgaan in de volgende situaties:

- Als de beleidsdekkingsgraad vijf jaar lang lager is dan de minimaal vereiste dekkingsgraad en de actuele dekkingsgraad aan het einde van die vijfjarige periode ook lager is dan de minimaal vereiste dekkingsgraad.
- Als er onvoldoende herstelkracht is om binnen de looptijd van het herstelplan te herstellen tot de vereiste dekkingsgraad.

Het pensioenfonds hanteert bij kortingen het volgende beleid:

- Als de beleidsdekkingsgraad vijf jaar lang lager is dan de minimaal vereiste dekkingsgraad en de actuele dekkingsgraad aan het einde van die vijfjarige periode ook lager is dan de minimaal vereiste dekkingsgraad, dan zal er op dat moment een onvoorwaardelijke korting op het pensioen worden doorgevoerd.
- Als er onvoldoende herstelkracht is om binnen de looptijd van het herstelplan te herstellen tot de vereiste dekkingsgraad, zal de korting in beginsel worden gespreid over de looptijd van het herstelplan waarbij de korting elk jaar gelijk is.

Bestuur

De samenstelling van het bestuur op 31 december 2015 was:

Naam	Functie	Vertegenwoordigd	Lid sinds
A.W.M. Holthuis	Voorzitter	Werkgevers	18 augustus 2010
W. den Dekker	Lid	Werkgevers	4 januari 2012
G.S Rijks*	Lid & Secretaris	Werkgevers	1 september 2015
F.N. Spronk	Lid	Werknemers	10 maart 2010
R.A.P. Halkes	Lid	Werknemers	24 juni 2003
E. Rombouts**	Lid	Gepensioneerden	1 januari 2008

* De heer Rijks is, als externe, bestuurslid namens de werkgevers en per 1 juli 2016 opgevolgd door de heer R.C. Sluijter.

** De heer Rombouts is per 1 juli 2016 opgevolgd door de heer T.C. Verspaandonk.

Het bestuur heeft een geschiktheidsplan opgesteld zoals omschreven in Artikel 105 Pensioenwet in samenhang met Artikelen 29 en 30 van het Besluit Uitvoering Pensioenwet.

Het bestuur handelt in overeenstemming met de wet- en regelgeving.

De bevoegdheden van het bestuur staan beschreven in de statuten van het pensioenfonds, en zijn conform de actuariële en bedrijfstechnische nota (ABTN).

Het bestuur van het pensioenfonds heeft verschillende activiteiten uitbesteed (zie externe ondersteuning en uitbesteding). Volgens de bepalingen van de Pensioenwet is en blijft het bestuur eindverantwoordelijk voor de juiste uitvoering van de uitbesteede activiteiten.

Verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan is op 1 januari 2008 opgericht. P.T. Graaf vertegenwoordigt de werkgever, E. van den Heuvel vertegenwoordigt de deelnemers en Ch. Vos vertegenwoordigt de pensioengerechtigden. In 2014 is het verantwoordingsorgaan uitgebreid met een zetel voor de deelnemers in verband met een betere afspiegeling van het aantal deelnemers en gepensioneerden. De heer E. van den Heuvel bekleedt deze zetel. Eind 2015 heeft mevrouw A. van de Vorm zich kandidaat gesteld als gevolg van het vertrek van de heer Ricke. Haar kandidatuur zal voorgelegd worden aan de Deelnemersvergadering in het najaar van 2016. De belangrijkste bevoegdheden van het verantwoordingsorgaan zijn de beoordeling van het uitgevoerde beleid en de keuzes die gemaakt zijn met het oog op de toekomst. Daarnaast heeft het Verantwoordingsorgaan een wettelijk voorgeschreven adviesrecht op diverse beleidsbepalende onderwerpen. Aan het Verantwoordingsorgaan zijn geen bovenwettelijke bevoegdheden toegekend. De rapportage van het Verantwoordingsorgaan over een boekjaar wordt opgenomen in het jaarverslag van dat betreffende boekjaar.

Intern toezicht

Het intern toezicht heeft betrekking op een kritische beoordeling van het functioneren van het bestuur door externe onafhankelijke deskundigen. In 2009 werd VC Holland aangesteld als intern toezichhoudend orgaan. Het interne toezicht publiceert, na beoordeling van het bestuur, een rapport. Tot aan 2014 was het intern toezicht om de drie jaar. Vanaf 2014 is een jaarlijkse visitatie wettelijk verplicht. In 2015 is door VCH weer een nieuwe Visitatie gedaan, waarvan een samenvatting van de aanbevelingen en bevindingen is opgenomen in dit jaarverslag.

Vergadering van deelnemers

Het pensioenfonds heeft geen deelnemersraad maar een vergadering van deelnemers, bestaande uit deelnemers die een maal per jaar samenkomen met het bestuur. Wijzigingen in de statuten van de organisatie moeten door de vergadering van deelnemers goedgekeurd worden, met uitzondering van wettelijke wijzigingen en wijzigingen die betrekking hebben op de arbeidsvoorwaarde pensioen. Wijzigingen in de pensioenregelingen behoeven niet goedgekeurd te worden door de vergadering van deelnemers maar worden overeengekomen tussen de ondernemingsraad en de werkgever.

Beleggingscommissie

Het bestuur heeft een beleggingscommissie aangesteld (A.W.M Holthuis, R.A.P. Halkes, vacature) die het bestuur adviseert betreffende het beleggingsbeleid. In 2015 is besloten, vanwege de toegenomen complexiteit van de beleggingen, de bespreking van de beleggingsonderwerpen niet langer gelijktijdig met het voltallige bestuur te laten plaatsvinden, maar eerst separaat voor te bespreken met een separate beleggingsadviescommissie. Vanuit deze commissie, bestaande uit bestuursleden en de externe adviseur, zullen adviezen over beleggingsonderwerpen voorbereid worden voor het Bestuur. De beleggingscommissie wordt bijgestaan door een externe vermogensadviseur van Sprenkels & Verschuren.

Compliance officer

De (tijdelijke) invulling van de functie van compliance officer is in 2015 overgedragen aan de heer Rijks. Elk lid van het bestuur, het verantwoordingsorgaan en alle personen die betrokken zijn bij het pensioenfonds hebben een gedragscode ondertekend. In 2016 is, vanwege een zuiverdere invulling van de compliance functie, contact gelegd met een externe compliance officer om deze rol vanaf 2016 vorm te geven.

Externe ondersteuning en uitbesteding

Het Bestuur is eindverantwoordelijk voor de uitvoering van de pensioenregelingen. Daarbij is een groot deel van de werkzaamheden en taken die hiermee gepaard gaan uitbesteed. Het Fonds wordt voor pensioenadministratie, vermogensbeheer, actuariële ondersteuning en risicobeoordeling bijgestaan door de volgende dienstverleners:

- Externe accountant: Ernst & Young Accountants LLP, J.G. Kolsters RA ACA;
- Certificerend actuaaris: Triple A – Risk Finance Certification, P. Heesterbeek AAG;
- Adviserend actuaaris: Aon Hewitt, M. van de Velde AAG;
- Vermogensbeheerder: BMO en Vanguard, CBRE
- Beleggingsconsultant: Sprenkels & Verschuren, B. Kobus
- Pensioenadministratie: Aon Hewitt
- Financiële administratie: Lloyd's Register EMEA

Een delegatie van het Bestuur, al dan niet bijgestaan door externe deskundigen, monitort jaarlijks, meerdere deelonderwerpen betreffende deze uitbestedingen in relatie tot de gemaakte afspraken.

2. Overzicht van de kerncijfers 2015

	2011	2012	2013	2014	2015
Deelnemers op 31-12:					
Actieve deelnemers	490	499	502	518	512
Gewezen deelnemers	268	251	278	303	324
Pensioengerechtigden	186	198	206	206	216
Totaal	944	948	986	1.027	1.052

	2011	2012	2013	2014	2015
Pensioenuitkeringen(x €1.000)					
Ouderdomspensioen	3.083	2.985	2.891	2.791	2.956
Nabestaandenpensioen	943	1.000	1.110	1.169	1.222
Arbeidsongeschiktheidspensioen	13	3	2	2	2
Totaal	4.039	3.988	4.003	3.962	4.180

	2011	2012	2013	2014	2015
Bijdragen (x € 1.000)					
Werknemers	1.114	1.166	1.202	1.105	1.087
Werkgevers (incl. VPL)	5.461	5.832	5.594	3.639	4.597
Totaal	6.575	6.999	6.796	4.744	5.684

	2011	2012	2013	2014	2015
Toeslagverlening 1 januari (%)*					
Actieve deelnemers middelloon	0%	0%	0%	1,1%	1,3%
Inactieve deelnemers	0%	0%	0%	1,0%	0,4%

Dekkingsgraden per 31 december	2011	2012	2013	2014	2015
Aanwezige dekkingsgraad	94,5%	102,0%	114,7%	110,5%	102,0%
Beleidsdekkingsgraad ¹	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	114,7%	105,1%

	2011	2012	2013	2014	2015
Beleggingsrendement (%)	6,2%	16,3%	8,0%	19,4%	0,0%
Saldo baten lasten (x € 1.000)	(10.008)	9.704	17.227	(2.072)	(14.135)
Reserves (x € 1.000)	(6.949)	2.755	19.982	17.910	3.775

*toeslag per 1 januari 2016; actieven onvoorwaardelijk 1,52% en inactieven 0,0%

¹ De beleidsdekkingsgraad is een gemiddelde dekkingsgraad over de afgelopen 12 maanden.

3 Bestuursverslag 2015

Het begin van het jaar 2015 was voor de meeste pensioenfondsen het begin van het toepassen van de nieuwe systematiek betreffende herstelplannen. Immers, pensioenfondsen dienen te beschikken over het wettelijk voorgeschreven (minimaal) vereiste eigen vermogen. Deze nieuwe systematiek houdt in dat een fonds met onvoldoende buffers steeds jaarlijks moet laten zien dat herstel mogelijk is binnen de gekozen hersteltermijn die maximaal 10 jaar bedraagt (2015: 12 jaar, 2016: 11 jaar). Het bestuur heeft gekozen voor de maximale hersteltermijn. Ons fonds diende daarom aan te tonen, aan de hand van wettelijk voorgeschreven berekeningen, dat het fonds binnen 12 jaar kan herstellen. Het fonds heeft dit aangetoond en het herstelplan is door DNB goedgekeurd. De belangrijkste maatregel uit het herstelplan is het beperken van de indexatie die wordt toegekend.

Het jaar 2015 is, net als 2013 en 2014, gekenmerkt door veel wettelijke veranderingen. Het gaat daarbij onder meer om verdere fiscale beperkingen die ingevoerd zijn per 1 januari 2015 ten aanzien van pensioenregelingen. Omdat werkgever en ondernemingsraad nog geen overeenstemming hebben bereikt over een nieuwe regeling heeft de werkgever moeten besluiten om de fiscale beperkingen eenzijdig door te voeren. Hierover is door het fonds en de werkgever gecommuniceerd richting de achterban. Het bestuur heeft hierdoor de inrichting van de administratie moeten aanpassen en de communicatie over de pensioenregeling anders moeten vormgeven. Dat de pensioenregeling als een belangrijke arbeidsvoorwaarde wordt beschouwd blijkt wel uit het gegeven dat werkgever en de ondernemingsraad nog steeds in overleg zijn ten aanzien de inhoud hiervan.

Het nieuw Financieel Toetsingskader (FTK) is in 2015 regelmatig onderwerp aan de bestuurstafel geweest. Het bestuur heeft diverse onderzoeken moeten uitvoeren en besluiten dienen te nemen in het verlengde van de wettelijke aanpassingen. Daarbij staat zorgvuldig risicomanagement steeds meer centraal.

Ook een centraal en belangrijk onderwerp bij zowel werkgever, ondernemingsraad en aan de bestuurstafel is de toekomstbestendigheid van de uitvoering van de pensioenregelingen. Dit is overigens een discussie die heel breed wordt gevoerd in Nederland.

Bestuurlijke aangelegenheden

Het Bestuur vergaderde in verslagjaar 2015 11 maal, waaronder tweemaal besprekingen met het Verantwoordingsorgaan en tweemaal met de Visitatiecommissie. In de vergaderingen van het Bestuur kwamen ondermeer de volgende onderwerpen aan de orde:

Vermogensbeheer beleggingen gewijzigd

Het vermogensbeheer van de beleggingsportefeuille is vanaf februari 2015 belegd bij BMO en Vanguard. Voorafgaand aan de transitie en met behulp van de externe beleggingsadviseur heeft het bestuur diverse potentiële kandidaten onderzocht middels een selectietraject. Met een zorgvuldig gekozen selectie kandidaten heeft het bestuur gesproken en daarna heeft bij de voorkeurspartijen ook een zogenaamde "site-visit" plaats gehad. Uiteindelijk heeft dit selectieproces geleid tot de huidige invulling met twee nieuwe beheerders voor het vermogen (m.u.v. onroerend goed), te weten BMO en Vanguard.

Voorheen was het vermogensbeheer belegd bij NN Investment Partners. De keuze van het bestuur om een selectietraject aan te vangen is ingegeven door een drietal directe redenen. Het bestuur was van mening dat de kosten voor het vermogensbeheer gereduceerd dienden te worden en

daarnaast was het nadrukkelijk de overtuiging en wens van het bestuur om de portefeuille zoveel mogelijk passief in te richten. Tot slot, heeft het bestuur ook gezocht naar meer maatwerk binnen de renteafdekking.

Bij de transitie naar de nieuwe vermogensbeheerders, is zorgvuldig gelet op de kosten en zijn de kosten gehalveerd. Daarnaast heeft het bestuur er op toegezien dat het fonds haar marktexposure gedurende de transitie volledig heeft behouden. De kernelementen van het nieuwe vermogensbeheerbeleid zijn het passief beleggen van de aandelenportefeuille en het hanteren van een maatwerkportefeuille voor de renteafdekking. Het passief beheer van aandelen sluit aan bij de investment beliefs van het bestuur dat de markt niet, of slechts zeer moeilijk, is te verslaan (actief beheer) voor een langere periode. Met meer maatwerk beoogt het bestuur nauwkeuriger in staat te zijn om de waardeontwikkeling van de verplichtingen te repliceren binnen de portefeuille tegen het gewenste niveau. Het bestuur verwacht met deze beslissing beter aan te kunnen sluiten bij de doelstellingen van het pensioenfonds.

Maatschappelijk verantwoord beleggen

Het fonds wil maatschappelijk verantwoord beleggen. Maatschappelijk verantwoord beleggen geeft uitdrukking aan het feit dat het fonds op basis van ethische principes bepaalde beleggingen uitsluit. Het pensioenfonds brengt haar vermogen onder bij een vermogensbeheerder die de principes van maatschappelijk verantwoord ondernemen en beleggen ook onderschrijft. Het fonds wil als het nodig is zicht hebben in de eindbelegging. Het fonds toets de beheerder een keer per jaar op maatschappelijk verantwoorde beleggingen. Het fonds heeft tevens aandacht voor de (praktische) uitvoerbaarheid van maatschappelijke verantwoorde beleggingen en kijkt daarbij naar ondermeer de impact op de omvang van het beleggingsuniversum en de kosten.

Aanpassingen pensioenreglementen en uitvoeringsovereenkomst

In afwachting van het verdere resultaat van de onderhandelingen tussen werkgever en ondernemingsraad heeft de werkgever eenzijdig de pensioenregelingen aangepast aan de fiscale beperkingen per 1 januari 2015. De pensioenrichtleeftijd is per 1 januari 2015 67 jaar geworden.

Het ouderdomspensioen dat tot 2015 is opgebouwd, kende een ingangleeftijd van 65 jaar. Om administratieve en communicatieve redenen heeft het bestuur besloten om het opgebouwde ouderdomspensioen van (gewezen) deelnemers met ingangleeftijd 65 jaar per 31 december 2014 om te zetten in ouderdomspensioen met pensioenleeftijd 67 jaar. Daarnaast heeft het bestuur besloten om het opgebouwde prepensioen van gewezen deelnemers om te zetten in ouderdomspensioen met pensioenleeftijd 67 jaar. De omzettingen hebben zodanig plaatsgevonden dat er sprake is van collectieve actuariële gelijkwaardigheid. (Gewezen) deelnemers kunnen er op de gewenste pensioeningangsdatum voor kiezen om zijn ouderdomspensioen met ingangleeftijd 67 jaar te vervroegen.

De werkgever heeft het verzoek gedaan om de uitvoeringsovereenkomst te verlengen tot eind 2015. Inmiddels – in 2016 - is de uitvoeringsovereenkomst weer onbeperkt van kracht met een opzegtermijn van een jaar.

Het bestuur volgt de ontwikkelingen betreffende een nieuwe regeling nauwlettend om afhankelijk van de uitkomst van het overleg adequaat en passend te kunnen acteren.

Aanpassen fondsdocumenten aan veranderd beleid en wet- en regelgeving

In 2015 zijn alle reglementen en fondstukken aangepast aan de gewijzigde wet- en regelgeving.

De ABTN is aangepast door daarin op te nemen *de missie en visie* van het fonds en de daarbij horende *risicohouding*. Het bestuur acht, gehoord de werkgever, het Verantwoordingsorgaan en de Ondernemingsraad, een ruimere risicohouding dan gemiddeld bij pensioenfondsen passend gezien het gemiddeld salarisoniveau van de deelnemers en het gemiddeld pensioenniveau van de gepensioneerden. Het beleggingsbeleid van het pensioenfonds is hierop afgestemd. Met het relatief

hoge risicoprofiel wordt een hoger verwacht rendement nagestreefd om daarmee de financiële positie van het fonds te verbeteren en de kans op indexatie te vergroten. Anderzijds impliceert het relatief hoge risicoprofiel ook een grotere kans op korting van het pensioen.

Het fonds hanteert *een gedempte premie*. Door uit te gaan van het verwacht fondsrendement beoogd het bestuur een stabiele premie te hanteren, die niet sterk afhankelijk is van de actuele bewegingen in de rentes in de markt. Bij de premie wordt ook rekening gehouden met, of beter gezegd, wordt meegefinancierd, de in de toekomst te verwachten indexatie. Uit een door het bestuur uitgevoerde *haalbaarheidstoets* bleek dat het bestuur naar verwachting haar doelen en ambities kan waarmaken over de langere termijn.

Het bestuur hanteert een *selectie- en evaluatieprocedure* bij het uitbesteden van werkzaamheden. Daarnaast monitort het bestuur deze uitbestede activiteiten. Tijdens de bestuursvergadering heeft het bestuur afgesproken er naar te streven een volledige evaluatie van de uitbesteding per organisatie te doen binnen 3 jaar middels jaarlijkse deel-evaluaties.

In de ABTN is bovendien het beleid van het bestuur aangaande integriteit opgenomen. Het bestuur acht het van groot belang de bij het fonds betrokkenen integer zijn en er geen sprake is van belangenverstremgeling. De deelnemers moeten er van op aan kunnen dat elk bestuurslid het belang van de verzekerden evenwichtig behartigt, zonder daarbij eigen belang na te streven.

Het bestuur heeft daartoe onder meer contact gelegd met een externe compliance officer die in 2016 zal starten met het invullen van zijn functie.

Ontwikkelingen governance

Bestuursmodel

Het fonds hanteert het paritaire bestuursmodel sinds 1 juli 2014. Dat betekent dat bestuursleden bestaan uit vertegenwoordigers namens de werkgever en werknemers, en in ons geval ook een vertegenwoordiger namens de gepensioneerden. Het intern toezicht geschiedt jaarlijkse middels een visitatiecommissie bestaande uit onafhankelijke externe deskundigen. De visitatiecommissie richt zich op de algemene gang van zaken bij het fonds en de processen en procedures. Het fonds kent ook een Verantwoordingsorgaan, bestaande uit vertegenwoordigers namens werkgever, werknemer en gepensioneerden. Het bestuur dient verantwoording af te leggen over de gemaakte keuzes. Bovendien heeft het Verantwoordingsorgaan adviesrechten.

Verantwoordingsorgaan

Het bestuur heeft in 2015 driemaal overleg gehad met het Verantwoordingsorgaan. Ter sprake zijn gekomen ondermeer de Codes Pensioenfondsen, en met name is daarbij aandacht geweest voor het niet navolgen van enkele daarvan. Het Verantwoordingsorgaan heeft aangegeven de overwegingen van het bestuur hierbij goed te kunnen volgen. Het Verantwoordingsorgaan heeft aandacht gevraagd voor eventuele belangenverstremgeling bij leden van het bestuur "met meerdere petten op". Het betreft daarbij bestuursleden die bijvoorbeeld ook lid zijn van de Ondernemingsraad, of als medewerker werkzaamheden voor het fonds uitvoeren. Het Bestuur heeft, mede naar aanleiding hiervan, in 2015 apart aandacht besteed aan dit probleem tijdens een bestuursvergadering. Daarbij is geconcludeerd dat deze situaties inderdaad kunnen ontstaan bij medewerkers van de onderneming die reeds vanuit meerdere invalshoeken betrokken zijn bij het fonds en na verloop van tijd toetreden tot het bestuur. Het voordeel is dat zij de eerdere, brede ervaring meenemen, het niet te vermijden nadeel is de mogelijke schijn van belangenverstremgeling. Problemen kunnen voorkomen door juist in deze situaties goed de verschillende relaties te monitoren en het 4-ogen-principe nadrukkelijk te hanteren.

Het Verantwoordingsorgaan heeft in 2015 ook positief advies uitgebracht over premiebeleid van het pensioenfonds onder het nieuw Financieel Toetsingskader.

Het bestuur heeft het Verantwoordingsorgaan geïnformeerd over de wijze waarop de risicohouding geconcretiseerd is.

Visitatiecommissie

De Visitatiecommissie heeft op verzoek van het bestuur eind 2015 een visitatie verricht. De bevindingen en aanbevelingen van deze commissie zijn elders, separaat, in het jaarverslag opgenomen.

Code pensioenfondsen

Net als vorige boekjaar heeft het bestuur ook dit jaar de code pensioenfondsen toegepast in haar beleid. Reeds in 2014 heeft het bestuur aangegeven enkele daarvan niet te kunnen of zullen opvolgen en daarbij uitgelegd waarom. De motivatie in 2015 is niet gewijzigd ten opzichte van 2014. Per 1 juli 2014 is de Code Pensioenfondsen ingetreden. Hierin staan normen voor 'goed pensioenfondsbestuur' zoals opgesteld door de Pensioenfederatie en Stichting van de Arbeid. Er worden 83 aanbevelingen gedaan waaraan een pensioenfondsbestuur zich dient te houden. Hierbij wordt het "pas toe, of leg uit" principe gehanteerd: afwijken van de code is toegestaan maar dient gemotiveerd te worden. De motivatie dient opgenomen te worden in de jaarrekening.

Het bestuur heeft besloten de aanbevelingen over te nemen, met uitzondering van acht codes. Het bestuur vindt deze met name voor grote pensioenfondsen wel begrijpelijk maar minder van toepassing op ons fonds.

Onderstaand legt het bestuur uit waarom de bepaalde code niet of niet volledig wordt toegepast:

Het bestuur acht risicobewustzijn vanzelfsprekend, maar vindt mede gezien aard en omvang van het fonds een integrale risicoanalyse per 4 jaar afdoende. Indien zich tussentijds grote wijzigingen voordoen zal het bestuur alsdan een risico inventarisatie uitvoeren. (code 23)

Het bestuur onderkent het belang van begrijpelijke en effectieve communicatie en heeft hiervoor continu aandacht. Gezien de toegankelijkheid van de bestuursleden binnen de onderneming is er sprake van voortdurende feedback, waardoor een 3 jaarlijkse meting niet nodig wordt geacht (code 26)

Het bestuur kent een generieke profielschets voor alle bestuursleden en maakt geen onderscheid in geschiktheid tussen bestuursleden. Derhalve zal geen specifieke profielschets voor iedere bestuursfunctie opgesteld worden. (code 49). Vanaf 2016 zal er wel onderscheid gemaakt worden tussen een algemeen bestuurslid en een lid van de beleggingscommissie.

Het bestuur heeft in 2013 reeds besloten om het eigen functioneren 2 jaarlijks te evalueren. Gezien de grootte en aard van het fonds wordt deze frequentie afdoende geacht. Het betrekken van een derde partij is in beginsel niet aan de orde, maar zou per keer overwogen kunnen worden. (code 51)

Het bestuur vindt het niet nodig om beperkingen op te leggen voor werkgeversvertegenwoordigers wat betreft de zittingstermijn en het aantal keren van herbenoeming omdat de groep medewerkers waaruit gekozen kan worden klein is. (code 60)

Het bestuur is voorstander van diversiteit en zal dit stimuleren door hier bijvoorbeeld in de profielschets van de bestuurder aandacht voor te hebben. Echter, gezien de grootte van het fonds zal het bestuur hiervoor geen concrete doelen opstellen (code 66).

Het bestuur zal participatie van vrouwen in de organen van het fonds stimuleren, maar dit niet geforceerd invoeren. (code 67). Het bestuur is verheugd dat in 2016 een medewerkster zich kandidaat zal stellen voor het Verantwoordingsorgaan.

Het bestuur zal de participatie van jongeren wel stimuleren middels bijvoorbeeld de profielschets, maar niet geforceerd invoeren. (code 68)

Beloning en tijdsbesteding

Het bestuur kent gepensioneerden vertegenwoordigers een vergoeding toe per bestede dag. De hoogte van het bedrag ligt in lijn met de SER-vergoeding (2014). Het externe bestuurslid namens de werkgever ontvangt een vergoeding die qua hoogte vergelijkbaar is met de SER-vergoeding. Deze vergoeding komt ten laste van de werkgever.

Vertegenwoordigers namens werkgever en werknemer is voldoende tijd en ruimte geboden om volwaardig te kunnen participeren in het bestuur.

Deskundigheid bevordering

Aan deskundigheidsbevordering wordt op verschillende manieren invulling gegeven. Tijdens bestuursvergaderingen en bijeenkomsten van de beleggingscommissie is regelmatig tijd ingeruimd voor nadere verdieping in relevante onderwerpen, zoals de nieuwe fiscale wetgeving, het nieuwe toezicht kader. En wat betreft de beleggingsonderwerpen is er aandacht besteed aan de renteafdekking, de UFR, actief versus passief vermogensbeheer. Individuele bestuursleden hebben vervolgopleidingen gedaan op deskundigheidsniveau 2, om zo - in lijn met het expertisepan - hun deskundigheid te verhogen. Het bestuur heeft ook een zogenaamde educatieve dag in het leven geroepen om bij speciale onderwerpen nadrukkelijker en langer stil te kunnen staan.

Communicatie

Het bestuur heeft in 2015 invulling gegeven aan communicatie door het opstellen van een communicatiebeleidsplan, met daarin een jaarlijks communicatieplan betreffende de beoogde activiteiten voor het komende jaar. Het communicatiebeleidsplan hanteert een vraag gestuurde benadering van de pensioenonderwerpen, die goed aansluiten bij het wettelijke Pensioen 1-2-3. Ook is er een accent gelegd dat er niet eenzijdig sprake is van alleen een brengplicht van het bestuur maar ook een haalplicht van de deelnemer. Het plan is aangeboden aan het Verantwoordingsorgaan voor advies, en daarop is positief gereageerd. Het fonds zal vanaf medio 2016 gebruik gaan maken van een eigen website die vormgegeven wordt conform het fondsbeleid en dat goed aansluit bij de wettelijke communicatieverplichtingen van "Pensioen 1-2-3."

In 2015 is gecommuniceerd over de veranderde pensioenregeling. Gewezen deelnemers hebben een pensioenoverzicht ontvangen dat inzicht geeft in het effect van de omzetting van het ouderdomspensioen en prepensioen naar ouderdomspensioen met pensioeningangleeftijd 67 jaar. Pensioentrekken die een tijdelijk nabestaandenpensioenuitkering ontvangen zijn geïnformeerd over het opschuiven van de AOW-leeftijd en het daardoor niet langer naadloos aansluiten van de beëindiging van hun uitkering en de ingang van hun AOW. In 2015 hebben de deelnemers twee UPO's ontvangen, een met de stand per eind 2014 op basis van de oude regeling op leeftijd 65 jaar en vervolgens nog een opgave met de omzetting naar pensioenleeftijd 67 jaar.

Klachten, dwangsommen en boetes

Het fonds heeft in 2015 geen klachten ontvangen. Er zijn aan het pensioenfonds in 2015 geen dwangsommen of boetes opgelegd. Daar de jaarstukken niet voor 1 juli 2016 gereed waren heeft DNB een boete van EUR 15.000 opgelegd aan het fonds. Deze kosten zullen in 2016 als kosten worden opgenomen.

Recente en fondsspecifieke overlevingskansen

Het bestuur heeft in 2014 besloten om bij het inschatten van de overlijdens- en overlevingskansen voortaan uit te gaan van de Prognosetafel AG2014 totdat een recentere tafel wordt gepubliceerd. Daarmee zorgt het bestuur er voor steeds uit te gaan van de meest recente overlevingskansen. Om goed aan te kunnen sluiten bij de specifieke fondssituatie heeft het bestuur gebruik gemaakt van een postcode analyse. Dit is een breed geaccepteerde methode om de gehanteerde overlevingskansen goed te laten aansluiten bij de verzekerde populatie.

Bestuurssamenstelling

De heer T. Verspaandonk, aftredend lid van het Verantwoordingsorgaan, heeft aangegeven zich verkiesbaar te stellen voor de vacante bestuursfunctie, die zal ontstaan bij het vertrek van de heer E. Rombouts, die de gepensioneerden vertegenwoordigde. Aangezien er geen andere kandidaten waren zal de heer Verspaandonk, na verkregen opleiding, voorgedragen worden voor benoeming bij DNB. In afwachting van deze procedure zal hij als toehoorder deelnemen aan de bestuursvergaderingen. Als gevolg van het vertrek bij de onderneming van de heer De Jong heeft de werkgever de heer Rijks als externe voorgedragen als opvolger. De heer Rijks is 1 september

2015 als bestuurslid namens de werkgever toetreden tot het fonds, na verkregen goedkeuring van DNB.

Het bestuur bestond op 31 december 2015 alleen uit heren ouder dan 40 jaar. Onder het kopje governance wordt beschreven hoe het bestuur omgaat met de bevordering van diversiteit in de samenstelling.

Samenstelling Verantwoordingsorgaan

Op 31 december 2015 bestond het verantwoordingsorgaan alleen uit heren, waarvan één jonger was dan 40 jaar. De heer Verspaandonk, vertegenwoordiger van de gepensioneerden, is in 2015 afgetreden. Zijn vervanger, de heer C. de Vos, is begin 2015 verkozen als vertegenwoordiger van de gepensioneerden in het Verantwoordingsorgaan. De heer E. van den Heuvel heeft zich als 2e werknemersvertegenwoordiger kandidaat gesteld voor het Verantwoordingsorgaan en is automatisch benoemd, omdat er geen andere werknemers zich kandidaat hadden gesteld. Inmiddels is bekend dat mevrouw A. van der Vorm zich ook kandidaat zal stellen. Eind 2016 zal zij voorgedragen worden aan de vergadering van deelnemers.

Toeslagverlening

De pensioenen van de actieve deelnemers middelloonregeling zijn per 1 januari 2015 verhoogd met 1,3%. Het betreft hier de onvoorwaardelijke reglementaire verhoging. Per 1 januari 2016 is een onvoorwaardelijke verhoging van 1,52% toegekend.

De pensioenen van de inactieven (slapers en pensioentrekkenden) zijn in 2015 aangepast met 0,4%. Het betreft hier nog niet een volledige aanpassing aan de prijsontwikkeling omdat de dekkinggraad per 31 december 2014 dit niet toeliet. Immers, de vereiste dekkinggraad waarbij het fonds weer volledig over zijn buffers beschikt was nog niet bereikt.

Het bestuur heeft besloten om per 1 januari 2016 geen (voorwaardelijke) toeslag te verlenen, omdat – op basis van nieuwe wetgeving in 2015 – bij een beleidsdekkinggraad lager dan 110% het niet meer is toegestaan toeslagen te verlenen.

Risicoherverzekering

Vanwege de beëindiging van het lopende herverzekeringscontract aan het eind van 2015 heeft het bestuur een offerte traject uitgezet bij mogelijk nieuwe verzekeraars. Dit heeft er toe geleid dat er een nieuwe herverzekeraar in de arm is genomen met eenzelfde dekking tegen gunstigere voorwaarden.

Ontwikkeling financiële positie

Dekkingsgraad

In 2015 daalde de dekkingsgraad van 110,5% (eind 2014) tot 102,0%. De beleidsdekkingsgraad bedroeg eind 2015 105,1% (eind 2014: 114,7%) en de reële dekkingsgraad bedroeg eind 2015 85,5%. Ondanks dat de beleggingen licht toenamen met € 1,1 mln naar € 189,8 mln eind 2015, daalde de dekkingsgraad. Dit werd hoofdzakelijk veroorzaakt door de stijging van de verplichtingen met ca. € 12,5 mln. (van eind 2014: € 170,7 mln naar eind 2015: € 183,3 mln).

De pensioenverplichtingen zijn met name gestegen door het vervallen van de 3-maandsmiddeling in de rentetermijnstructuur (€ 8,6 mln) en de verlaging die DNB in juli heeft doorgevoerd in het UFR-niveau (€ 4,2 mln).

Solvabiliteit en herstelplan

Met een dekkingsgraad van 102,0% aan het eind van 2015 is de solvabiliteit van het pensioenfonds nog niet op het gewenste niveau. Volgens het medio 2015 ingediende herstelplan zou de dekkingsgraad eind 2015 eigenlijk 108,3% moeten zijn. Door de gewijzigde, strengere wettelijke eisen vanaf 2015 aan de solvabiliteit zal het eindniveau van de uiteindelijk te behalen dekkingsgraad nog wat hoger liggen, bij ongeveer 125% voor ons fonds. Het hersteltraject is vanaf 2016 dan ook anders, vanwege de gewijzigde wetgeving op dit onderdeel. Uit berekeningen van het ingediende herstelplan 2016 blijkt dat het fonds naar verwachting de vereiste dekkingsgraad van 125% zal bereiken in 2023. Dit is binnen de wettelijk toegestane hersteltermijn.

Beleggingen

Algemeen

De economische groei viel in 2015 opnieuw tegen in veel landen. De lagere olieprijs zorgden, heel teleurstellend, eerder voor lagere groei dan hogere groei. De andere teleurstelling was dat de vraag in China meer terugviel dan verwacht. In de Verenigde Staten was de groei aan het begin van 2015 zwak door de koude winter en aan het einde door een voorraadcorrectie. In Europa zette het herstel langzaam door, met vooral aantrekkende groei in Spanje en Italië. Maar Griekenland bleef een probleem. De lagere grondstoffenprijzen zorgden voor fors lagere groei en recessies in de grondstoffen producerende landen. De wereldhandel kromp in dollars gemeten. Kortom, het was een jaar met wisselende resultaten voor beleggers.

Aandelen

Aandelenrendementen waren per saldo licht positief. De aandelen deden het met name begin 2015 goed in Europa en Opkomende Landen, echter later in het jaar viel de winst weer weg door in China en de grondstoffen producerende landen. De periode mei-september was met name zwak voor aandelen. Europese aandelen hielden nog iets van de winst van begin van het jaar vast. Aandelen eindigde uiteindelijk met een licht positief resultaat ten opzichte van het begin van 2015.

Rente

De rente daalde aanvankelijk enorm door de start van het opkoopprogramma van staatsleningen door de ECB om daarmee monetaire verruiming te creëren. Vanaf april kwam er een rentestijging die niet lang doorzette. Na juli was de rente betrekkelijk stabiel. Tegenvallende economische groei en lagere inflatieverwachtingen hielden de rentestijging beperkt.

Vastrentende waarden

Vastrentende waarden lieten over het algemeen een iets teleurstellend rendement zien door het oplopen van de credit spreads. Met name de energie sector had last van de dalende grondstoffenprijzen. Dit was ook de reden voor oplopende spreads bij staatsobligaties van Opkomende Landen. De zwakte van vele valuta's was een bijkomende negatieve factor.

Het fondsrendement

In 2015 behaalde het fonds een totaal rendement van 0,0% (19,4% in 2014). Dit rendement lag 0,8% boven de benchmark. De portefeuille met staatsobligaties en swaps realiseerde een rendement van -10,2%. De bedrijfsobligaties deden het beter met een rendement van 5,1%. De aandelenportefeuille in ontwikkelde landen realiseerde 8,1%, maar de aandelenportefeuille in opkomende landen viel tegen met -5,9%. Het rendement op onroerend goed was 6,8%. De behaalde rendementen wisselden sterk per kwartaal. In het eerste kwartaal was er sprake van een duidelijk positief rendement van 12,3%. Maar in het tweede kwartaal was dit bijna net zo duidelijk negatief, -10,4%. Het negatieve rendement zette zich ook nog voort in het derde kwartaal (-2,6%). Echter, in het vierde kwartaal was het teken van het rendement weer omgeslagen naar +2,5%. Als gevolg hiervan was het totale beleggingsrendement van het fonds in 2015 0,0%.

De beleggingsportefeuille

Het pensioenfonds geeft inhoud aan maatschappelijk verantwoord beleggen door zich te onthouden van, of niet mee te werken aan een beleggingstransactie die:

- verboden is, bijvoorbeeld op grond van internationaal recht;
- in onmiddellijk verband staat met een schending van mensenrechten en/of de fundamentele vrijheden.

Per 31 december 2015 bedroegen de beleggingen € 188,8 mln, een toename van € 4,3 mln tegenover het voorgaande jaar. Hiervan was 50,9% belegd in aandelen, 48,3% in vastrentende waarden en 0,8% in onroerend goed (per jaareinde 2014 was dit respectievelijk 47,7%, 51,9%, 1,2% en (0,8%) in derivaten).

De strategische afdekking van het renterisico is in 2015 halverwege het jaar verlaagd van 50% naar 35%, mede ingegeven door de dalende rentes. Het pensioenfonds dekt het renterisico af op marktwaarde, niet op UFR-basis. Bovendien is de renteafdekking geconcentreerd op de kortere looptijden, onder andere omdat deze rentes als liquide beschouwd kunnen worden in de markt. Het pensioenfonds voert een dynamisch beleid met betrekking tot de afdekking van het renterisico. Als de marktrente toeneemt, wordt de strategische afdekking van het renterisico uitgebreid.

Samenstelling portefeuille

Categorie	In %
Aandelen ontwikkelde landen	48%
Staatsobligaties	30%
Bedrijfsobligaties	18%
Aandelen opkomende landen	3%
Vastgoed	1%

Valuta exposure in de portefeuille

Om het valutarisico te beperken, dekt het pensioenfonds binnen de aandelen ontwikkelde landen de dollar af. Per saldo resteert de volgende valuta exposure:

Valuta	In %
EUR	97,2%
USD	0,2%
GBP	0,1%
Overig	2,5%

Concentratierisico

De beleggingen in aandelen ontwikkelde landen, aandelen opkomende landen en bedrijfsobligaties vinden plaats via passief beheerde beleggingsfondsen en dit levert geen concentratierisico op.

Binnen de post staatsobligaties zijn wel concentratierisico's. In onderstaande tabel worden de beleggingen groter dan 5% van de totale beleggingen weergegeven.

Categorie	In %
Vastrentend	
Staatsobligaties Duitsland	14%
Staatsobligaties Frankrijk	10%

Het pensioenfonds belegt niet in de premiebijdragende ondernemingen.

Uitvoerings- en vermogensbeheerkosten

De uitvoeringskosten bedroegen in 2015 € 575k (in 2014 € 359k), waarvan het grootste deel veroorzaakt wordt door pensioenadministratiekosten, zijnde € 239k (in 2014 € 138k) en adviseurskosten (adviserend actuaaris en investment consultant) € 309k (in 2014 € 205k). Dit is € 790 per deelnemer (excl. aantal gewezen deelnemers; ondanks dat daar wel kosten aan verbonden zijn, maar die zijn substantieel lager). De kosten kunnen sterk fluctueren afhankelijk van de in dat jaar uitgevoerde activiteiten. De aanzienlijk hogere kosten in 2015 worden voor een groot deel verklaard door diverse éénmalige gebeurtenissen die in 2015 hebben plaatsgevonden: de overgang naar een nieuw pensioenadministratiesysteem, de pensioenrichtleeftijd werd verhoogd naar 67 jaar en de komst van het nFTK per 1 januari 2015.

De vermogensbeheerkosten bedroegen in 2015 € 855k (inclusief € 430k transactiekosten en op basis van look through; dus inclusief de kosten binnen de beleggingsfondsen), in 2014 bedroegen deze kosten € 731k (inclusief € 192k transactiekosten). Deze daling komt voort uit het feit dat het pensioenfonds het vermogensbeheer onder heeft gebracht bij BMO en Vanguard. De transitie van het vermogensbeheer is deels ingegeven vanuit kostenoverwegingen. Dit is in totaal 0,44% (inclusief transactiekosten) van het gemiddeld belegd vermogen (en 0,22% exclusief transactiekosten). Dit percentage is sterk afhankelijk van het beleggingsbeleid en de beleggingsmix.

In 2015 heeft het pensioenfonds het vermogensbeheer onder gebracht bij BMO en Vanguard. Hiervoor was NN IP de vermogensbeheerder van het pensioenfonds. De transitie van het vermogensbeheer is deels ingegeven door kostenoverwegingen. In het eerste jaar komt de kostenreductie nog niet volledig naar voren, omdat met de transitie transactiekosten ad. € 395k waren gemoeid. Indien het vermogensbeheer bij NN IP zou zijn voortgezet zou naar verwachting ca. € 862k aan beheerkosten zijn gemaakt. Over een jaar zijn naar schatting €383k aan vermogensbeheerkosten gemaakt op jaarbasis. De transitie heeft derhalve geresulteerd in een besparing van ca. € 480k. Dit is tevens een inschatting voor de jaarlijkse structurele kostenbesparing. Per saldo zijn de transactiekosten in ongeveer 10 maanden terugverdiend.

Vermogenskosten in 1.000

Kosten per beleggingscategorie	Beheerkosten	Transactiekosten	Totaal
Vastgoed	56	-	56
Aandelen	112	148	260
Vastrentende waarden	58	240	298
Overige beleggingen	9	-	9
Totaal kosten excl. overlay	235	388	623
Kosten overlay beleggingen	161	42	203
Overige kosten	29	-	29
Totaal kosten	425	430	855

De beheerkosten zijn in de categorie aandelen opkomende landen geschat op basis van de TER.

De post beheerkosten overige beleggingen betreft vaste servicekosten.

De post overige kosten betreft meerdere categorieën:

- BTW over servicekosten
- Een vast bedrag binnen de beheerkosten
- Performance gerelateerde kosten aangaande de gehele portefeuille
- Kosten aangaande derivaten welke niet als 'overlay beleggingen' zijn geclassificeerd.

De vermogenskosten worden vrijwel in haar geheel gemaakt binnen de beleggingsfondsen. Slechts € 46K aan kosten lopen rechtstreeks via de staat van baten en lasten.

Actuariële analyse

Voorziening pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen namen toe met ruim € 16 mln in 2015 tot € 187 mln.

De gemiddelde rente die overeenstemt met de rentetermijnstructuur gepubliceerd door DNB daalde van 1,9% in 2014 naar 1,7% in 2015 en de gemiddelde looptijd steeg van 18,4 jaar eind 2014 tot 19,6 jaar eind 2015.

Resultaat naar oorzaak

De technische actuariële analyse van de resultaten voor boekjaar 2015 is opgenomen in de tabel hieronder. Wij wijzen erop dat deze technische classificatie verschilt van de jaarrekening. Verdere details zijn beschikbaar in het actuariële rapport 2014.

Actuariële Analyse van het resultaat	2015	2014
Beleggingsrendement (inclusief wijziging pensioenverplichtingen door rentewijziging)	-/ 11.642	175
Premieresultaat	-/ 1.878	-/ 1.501
Saldo van waardeoverdrachten	-/ 169	-/ 55
Kostendekking t.o.v. werkelijke kosten (exclusief beleggingskosten)	-/ 153	53
Werkelijke pensioenuitkeringen verminderd met verwachte pensioenuitkeringen	68	-/ 84
Resultaat op kanssystemen (sterfte, en arbeidsongeschiktheid)	-/ 530	-/ 226
Toeslagverlening	0	-/ 358
Andere (incidentele) veranderingen in technische voorzieningen	-/ 48	-/ 197
Andere oorzaken	217	121
Totaal resultaat	-/ 14.135	-/ 2.072

Premie- en indexatiebeleid

Premie

De kostendekkende premie volgens FTK bedraagt € 7,8 mln voor 2015 (2014: € 7,0 mln). De gedempte kostendekkende premie volgens FTK bedroeg € 4,9 mln (2014: € 4,6 mln). Het pensioenfonds heeft besloten gebruik te maken van de mogelijkheid om de (gedempte) kostendekkende premie voor 2015 nog vast te stellen op basis van het Financieel Toetsingskader zoals dat tot 2015 van toepassing was. Binnen het premiebeleid is de feitelijke premie (excl. VPL) vrijwel gelijk aan de gedempte kostendekkende premie en bedraagt €4,9 mln voor 2015 (2014 €4,6 mln). De feitelijke premie voor de VPL-inkopen is gelijk aan de kostendekkende premie. Hierbij wordt rekening gehouden met de solvabiliteitsopslag volgens het nFTK.

De verschillen tussen de feitelijke premie en de gedempte kostendekkende premie zijn als volgt:

- De benodigde solvabiliteitsopslag is hoger (878 versus 670): O.b.v. een overgangsmaatregel heeft het bestuur besloten de (gedempte) kostendekkende premie in 2015 nog te baseren op het oude FTK, maar in de feitelijke premie wel rekening te houden met de solvabiliteitsopslag onder het nFTK.
- De opslag voor directe kosten is lager (337 versus 490): Dit komt doordat in de feitelijke premie wordt uitgegaan van de afgesproken kostenopslag (1,2% van de salarissom), terwijl in de (gedempte) kostendekkende premie wordt uitgegaan van de ex-post benodigde kostenopslag.

Indexatie

Begin januari 2015 is er indexatie verleend. De onvoorwaardelijke toeslag voor actieven bedroeg 1,3%. De voorwaardelijke toeslag voor gewezen deelnemers en pensioengerechtigden bedroeg 0,4%. Per 1 januari 2016 is de voorwaardelijke toeslag niet verleend, omdat het wettelijk niet is toegestaan deze toeslag te verlenen indien de beleidsdekkingsgraad lager is dan 110%. De onvoorwaardelijke toeslag voor de deelnemers aan de middelloonregeling is per 1 januari 2016 vastgesteld op 1,52%. Deze toeslag is ook van toepassing op het deel van het opgebouwde pensioen van de deelnemers aan de eindloonregeling dat in verband met de fiscale wijzigingen niet meer kan worden aangepast aan de jaarlijkse salarisstijging.

Recente en fondsspecifieke overlevingskansen

Het fonds hanteert de meest recente AG-prognosetafel, en heeft deze gecorrigeerd middels de postcode analyse voor fondsspecifieke eigenschappen.

Herverzekeringsbeleid

Het fonds heeft een volledig verzekerd contract bij SCOR om overlijdens- en arbeidsongeschiktheidsrisico's af te dekken, tot 31 december 2015. Tevens is het door de deelnemers vrijwillig af te sluiten ANW hiaat daar verzekerd. Vanaf 2016 heeft het fonds een herverzekering afgesloten bij een andere aanbieder, elipsLife, tegen gunstigere voorwaarden.

Oordeel van de externe actuaris over de financiële positie

Als gevolg van de onvoldoende vermogenspositie van het fonds is de mening van de certificerend actuaris dat de financiële positie van het fonds slecht is.

Risicobeheer

Doelstellingen en beleidsuitgangspunten

Het goed beheersen van risico's is een kerntaak van het bestuur van het pensioenfonds. Met het beleid ten aanzien van risicomanagement geeft het bestuur invulling aan artikel 143 PW: "Een pensioenfonds richt zijn organisatie zodanig in dat deze een beheerste en integere bedrijfsvoering waarborgt."

Het risicomanagement van het pensioenfonds is gericht op het beheersen van risico's die het realiseren van de strategische doelstellingen kunnen belemmeren. Het pensioenfonds heeft ten doel de (gewezen) werknemers van de aangesloten ondernemingen en diegenen die door hen werden of worden onderhouden te beschermen tegen geldelijke gevolgen van ouderdom, overlijden en arbeidsongeschiktheid.

Het primaire doel van het pensioenfonds is het voldoen aan de nominale pensioenverplichtingen. Daarnaast heeft het pensioenfonds de ambitie om de pensioenen van de inactieven jaarlijks aan te passen aan de prijsontwikkeling. Dit is het secundaire doel van het pensioenfonds.

Door inflatie neemt de waarde van het pensioen af. Vanwege de inflatie probeert het pensioenfonds jaarlijks het pensioen van de inactieven te indexeren aan de hand van de prijsstijging. Het nemen van beleggingsrisico is noodzakelijk bij het streven naar koopkrachtbehoud, maar dit kan ook betekenen dat de nominale pensioenaanspraken verlaagd moeten worden. Beleggingsrisico's die het bestuur te groot acht, worden vermeden of afgedekt.

Het bestuur houdt bij zijn besluiten rekening met evenwichtige belangenafweging.

Risicohouding

Binnen het beleid van het pensioenfonds neemt de risicohouding een belangrijke plaats in. De risicohouding is de mate waarin het pensioenfonds bereid is beleggingsrisico's te lopen om de doelstellingen van het pensioenfonds te realiseren (de risicobereidheid) en de mate waarin het pensioenfonds beleggingsrisico's kan lopen gegeven de kenmerken van het pensioenfonds (het risicodraagvlak).

Het pensioenfonds heeft vastgesteld dat het risicodraagvlak relatief hoog is. Dit is gebaseerd op het gemiddeld salarisniveau van de deelnemers en het gemiddeld pensioenniveau van de pensioengerechtigden.

Het pensioenresultaat is de som van de verwachte uitkeringen gedeeld door de som van de verwachte uitkeringen zonder toepassing van kortingen en met toepassing van jaarlijkse indexatie ter grootte van de prijsinflatie. Het pensioenfonds heeft de risicohouding op de lange termijn geconcretiseerd door grenzen te stellen aan het pensioenresultaat

- Startend vanuit de vereiste dekkingsgraad dient het verwachte pensioenresultaat tenminste gelijk te zijn aan 95%.
- Startend vanuit de feitelijke dekkingsgraad dient het verwachte pensioenresultaat tenminste gelijk te zijn aan 92%.
- Startend vanuit de feitelijke dekkingsgraad mag de afwijking tussen het verwachte pensioenresultaat en het pensioenresultaat in het slecht weer scenario (het 5% percentiel) maximaal 48% zijn.

Het pensioenfonds heeft de risicohouding op de korte termijn geconcretiseerd door een bandbreedte voor het vereist eigen vermogen vast te stellen van 20% tot 25%.

Risicocategorieën en mate van risicobeheersing

De activiteiten van het pensioenfonds gaan gepaard met financiële risico's, deze hebben de volledige aandacht van het bestuur. De risico's kunnen opgesplitst worden in de volgende drie categorieën:

- Kostenresultaat;
- Verzekeringstechnisch resultaat;
- Beleggingsresultaat.

Het kostenresultaat betreft het verschil tussen de kostendekking vanuit de premie en de voorziening voor pensioenverplichtingen, en de werkelijke kosten van het pensioenfonds. Het kostenresultaat wordt in detail geanalyseerd in de toelichting.

Het verzekeringstechnisch resultaat is het verschil in levensverwachting, partnerkeuze, sterfte, invaliditeit enz. in vergelijking met de uitgangspunten. De prudentiële uitgangspunten die gekozen werden bij het bepalen van de voorzieningen voor de pensioenverplichtingen worden verklaard in de toelichting bij dit item. Er wordt steeds uitgegaan van de meest recent verwachte sterftetrend. Voor invaliditeit- en sterfterisico is een verzekeringspolis afgesloten bij SCOR, en vanaf 2016 bij elipsLife. De technische resultaten worden verder uitgelegd in de toelichting bij de balans en de staat van baten en lasten. De actuaris toetst, met gebruik van statistische methodes, of de fondsmiddelen voldoen op basis van de uitgangspunten. De opinie van de actuaris is opgenomen in de overige informatie.

Het volgende is van toepassing op de beleggingsresultaten.

Toezicht op risico's

Het pensioenfonds heeft zijn beleggingsbeheer uitbesteed aan externe vermogensbeheerders: BMO Asset Management en Vanguard. De vastgoedportefeuille (ca. 1%) onder beheer van CBRE wordt geleidelijk afgebouwd. De vermogensbeheerders gebruiken risicobeheersystemen om er op toe te zien dat de beleggingsportefeuille blijft voldoen aan de beoogde richtlijnen.

Om vast te stellen of de overeengekomen beleggingsrichtlijnen gevolgd worden, gebruikt het bestuur de rapporten van de vermogensbeheerder. Het bestuur houdt ook toezicht op het voldoen aan de wetgeving en reguleringen. Om toezicht te houden op de vermogensbeheerder gebruikt het bestuur een driemaandelijks dashboard en "one pagers" over de beleggingsfondsen en maakt gebruik van de diensten van een investment consultant.

Het beleggingsrisico bestaat hoofdzakelijk uit risico op aandelen (koersrisico), renterisico, kredietrisico en valutarisico. Het door het bestuur gevolgde beleid betreffende deze risico's wordt hieronder verder toegelicht.

Risico op aandelen (koers- of prijsrisico)

De waarde van de beleggingen varieert door de bewegingen in de koersen van de producten waarin belegd wordt. Dit risico is hoger als de spreiding van de beleggingen over diverse markten beperkt is.

Dit risico kan hoger zijn als gebruik wordt gemaakt van geschreven optieposities, als geleend geld wordt belegd, of als verhandelbare effecten die het fonds niet bezit worden verkocht (short positie aangaan).

Om het risico te verlagen is de aandelenportefeuille gespreid over verschillende landen en sectoren. Tevens is het risico verlaagd doordat er niet met geleend geld wordt belegd, worden er geen verhandelbare effecten verkocht die het fonds niet bezit (short selling) en wordt geen gebruik gemaakt van opties.

De samenstelling van de beleggingsportefeuille is opgenomen in de toelichting van de balans.

Renterisico

Het verschil tussen de waarde van de beleggingen in vastrentende waarden en de waarde van de pensioenverplichtingen kan variëren als gevolg van veranderingen in de marktrente. Bij een rentedaling (c.q. rentestijging) stijgen (c.q. dalen) de pensioenverplichtingen harder dan de waarde van de vastrentende waarden, dit leidt tot een daling (c.q. stijging) van de dekkingsgraad.

Het verschil wordt veroorzaakt doordat de looptijd van de vastrentende waarden afwijkt van de looptijd van de pensioenverplichtingen.

De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van duration. De duration is de verwachte procentuele waardeverandering als gevolg van een wijziging van de rente met 1 procentpunt. De modified duration van de technische voorziening op de DNB-curve bedraagt ca. 19,6 eind 2015. De vastrentende waarden kennen een modified duration van 11,0 zonder rentederivaten en inclusief rentederivaten 15,9 op basis van de swapcurve. Op portefeuilleniveau resulteert dit in een modified duration van 7,6.

Het renterisico van de portefeuille wordt in verband hiermee beheerd, via het dynamische renteafdeckingsbeleid. Dit houdt in dat als de rente laag staat er minder renterisico wordt afgedekt (variërend tussen 35 en 80% afdekking van het risico). Het dynamische beleid werkt niet mechanisch door. Voorafgaand aan een wijziging van het afdeckingspercentage zal het bestuur hiertoe besluiten. In de besluitvorming worden naast de hoogte van de rente en de dekkingsgraad ook marktomstandigheden, transactiekosten en opportuniteit afgewogen. Per 31 december 2015 wordt strategisch 35% afgedekt (op marktwaarde), daardoor is de rente-impact op de pensioenverplichtingen (op marktwaarde) bijna drie keer zo groot als rente-impact op de waarde van de vastrentende waarden.

Onderstaand overzicht toont de gevoeligheidsanalyse op de aanwezige dekkingsgraad (incl. UFR). Enerzijds is het effect weergegeven van een rentewijziging en anderzijds de invloed van het rendement op zakelijke waarden. Er is rekening gehouden met het strategisch afdeckingspercentage voor het renterisico van 35% op marktwaarde.

		Verandering rente				
		-1,0%	-0,5%	0,0%	0,5%	1,0%
Zakelijke waarden	-20%	85,7%	88,2%	91,0%	94,2%	97,7%
	-10%	90,5%	93,3%	96,5%	100,1%	104,1%
	-5%	92,9%	95,8%	99,3%	103,1%	107,3%
	0%	95,2%	98,4%	102,0%	106,0%	110,5%
	5%	97,6%	101,0%	104,8%	109,0%	113,7%
	10%	100,0%	103,5%	107,5%	112,0%	116,9%
	20%	104,7%	108,6%	113,0%	117,9%	123,2%

Kredietrisico

Dit risico wordt ook wel debiteurenrisico genoemd. De waarde van beleggingen in vastrentende waarden wordt beïnvloed door de ontwikkeling van de kredietwaardigheid van de instellingen die de effecten uitgeven. Dit wordt in het bijzonder bepaald door hoe de beleggers de waarschijnlijkheid inschatten dat de debiteur op tijd aan de rente- en terugbetalingsverplichtingen kan voldoen.

Om het kredietrisico te beperken zal het fonds de risico's zoveel mogelijk spreiden en proberen te beperken. Het fonds zal dit doen t.a.v. de geografische verspreiding, de uitsplitsing over verschillende categorieën debiteuren, de minimale kwaliteit van de debiteur ('rating') en beperkingen op de grootte van de belegging per debiteur. Zie verder specificatie in de toelichting.

Voor de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruik gemaakt van rentederivaten voor het verminderen van het renterisico. Het pensioenfonds maakt alleen gebruik van de derivaten om risico's af te dekken en niet om nieuwe exposures aan te gaan. Echter door het gebruik van derivaten loopt het pensioenfonds met name een kredietrisico. Voor de renteswaps zijn contracten gesloten waarin onder andere afspraken vastliggen over het verstrekken van onderpand om het kredietrisico te ondervangen, tevens monitort het fonds de derivatenrisico's middels het "dashboard".

Valutarisico

Middels de beleggingen in aandelen ontwikkelde markten en opkomende markten én de beleggingen in onroerend goed belegt het pensioenfonds in effecten die zijn genoteerd in vreemde valuta. Het pensioenfonds is van mening dat valutarisico een onbeloond risico betreft in de zin dat er geen verwacht rendement tegenover staat. Het pensioenfonds beoogt om het valutarisico af te dekken.

Het fonds dekt het valutarisico binnen aandelen ontwikkelde markten af door te participeren in een specifieke aandelenklasse (hedged shareclass) van het beleggingsfonds.

Deze aandelenklasse is niet voorhanden voor het aandelen opkomende markten beleggingsfonds, noch voor het onroerend goed fonds. Een additionele valuta-afdekking middels een overlay beschouwt het fonds als niet efficiënt. Dat betekent dat het valutarisico in aandelen opkomende markten en onroerend goed niet wordt afgedekt.

Per einde 2015 zijn 97% van de beleggingen na afdekking genoteerd in euro.

Liquiditeitsrisico

Het liquiditeitsrisico is het risico dat het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn financiële verplichtingen kan voldoen. Het liquiditeitsrisico is relatief beperkt bij het pensioenfonds, omdat de pensioenpremie hoger is dan de som van de pensioenuitkeringen en de uitvoeringskosten. Bovendien bestaat de beleggingsportefeuille grotendeels uit vastrentende waarden en aandelen. Deze beleggingen kunnen op korte termijn tegen de actuele waarde te gelde worden gemaakt.

Door het aangaan en het gebruik van rentederivaten kan ook liquiditeitsrisico optreden, omdat moet worden voldaan aan onderpandverplichtingen. Voor de rentederivaten wordt dit risico gemitigeerd doordat er limieten zijn gesteld voor de mate waarin leverage door middel van derivaten is toegestaan.

Toeslagrisico

Het pensioenfonds heeft de ambitie om de pensioenen van de inactieven jaarlijks aan te passen aan de prijsontwikkeling. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd is afhankelijk van de ontwikkeling in de rente, het rendement, de prijsinflatie en de demografie. De toeslagverlening van het pensioen is voorwaardelijk; er is geen recht op toeslagverlening en het is ook voor de langere termijn niet zeker of en in hoeverre het verlenen van toeslagen zal plaatsvinden. Het bestuur toetst elk jaar of een toeslag op de pensioenen van de inactieven kan worden toegepast. Bij het nemen van deze beslissing laat het bestuur zich behalve door de dekkingsgraad mede leiden door andere overwegingen welke bepalend zijn voor de beantwoording van de vraag of de financiële positie van het pensioenfonds zich tegen die aanpassing verzet.

De reële dekkingsgraad is een maat om aan te geven in hoeverre vanuit het huidige vermogen ook toekomstige toeslagen kunnen worden gefinancierd. Ultimo 2015 bedraagt de reële dekkingsgraad 85,5%.

Concentratierisico

Grote posten kunnen leiden tot concentratierisico. Concentratierisico kan optreden als een adequate spreiding van activa en passiva ontbreekt.

Binnen de aandelen en ondernemingsobligaties wordt belegd in breed gespreide benchmarks, waardoor er geen sprake is van een hoge concentratie naar één entiteit en er belegd wordt in verschillende marksectoren en verschillende geografische gebieden. Binnen de portefeuille staatsobligaties wordt in zeven landen (België, Duitsland, Finland, Frankrijk, Luxemburg, Nederland en Oostenrijk) belegd, waarbij vooral een groot gewicht in Duitsland en Frankrijk is. Het pensioenfonds ziet geen concentratierisico bij veilige staatsobligaties uitgegeven door EU lidstaten met een credit rating van minimaal A.

De verplichtingen zijn ook niet geconcentreerd; de deelnemers zijn goed verspreid over de leeftijden.

Tegenpartijrisico

Als er geen mitigerende maatregelen genomen zouden worden, zou het tegenpartijrisico in de beleggingsportefeuille zeer groot zijn. Het betreft het risico dat tegenpartijen waarmee derivatentransacties zijn aangegaan (gedeeltelijk) in gebreke blijven. Voor de rentederivaten, gericht op het reduceren van het renterisico, geldt dat bij het wegvallen van de tegenpartij ook de afdekking komt te vervallen. Het effect hiervan kan zeer groot zijn.

Voor het tegenpartijbeleid volgt het pensioenfonds bewust het beleid van de vermogensbeheerders. Bij de selectie van tegenpartijen wordt een aantal objectieve restricties gehanteerd, zoals kredietwaardigheid. Voor de rentederivaten wordt het onderpand dagelijks uitgewisseld. Ook zijn er restricties wat er als onderpand geaccepteerd mag worden.

Naast bovenstaande financiële risico's heeft het fonds ook te maken met niet financiële risico's zijnde;

- omgevingsrisico
- operationeel risico

Onder omgevingsrisico's vallen veranderingen op economisch, politiek en maatschappelijk gebied. Ook het wegvallen van de sponsor, zijnde Lloyd's Register, valt hieronder. Met de sponsor is een uitvoeringsovereenkomst afgesloten waarin afspraken staan aangaande premiebetalingen. Het fonds probeert zo goed mogelijk voor te bereiden op politieke risico's; zoals late wetwijzigingen.

Onder operationele risico's vallen uitbestedingsrisico's, IT risico's en juridische risico's.

Het pensioenfonds heeft de volgende activiteiten uitbesteed:

- De financiële administratie van het fonds is uitbesteed aan Lloyd's Register EMEA.
- De administratie van de pensioenuitkeringen en -aanspraken en de actuariële adviezen zijn uitbesteed aan Aon Hewitt.
- Het beleggingsbeheer is uitbesteed aan een tweetal vermogensbeheerders, BMO en Vanguard. (de vastgoedportefeuille (ca. 1%) bij CBRE wordt afgebouwd).
- Als externe beleggingsadviseur is aangesteld Sprenkels & Verschuren.

De risico's verbonden met de uitbestede activiteiten zijn gedocumenteerd. Er zijn procedures en maatregelen die kunnen verhinderen dat deze risico's optreden. Voor elke uitbestede activiteit is een tabel beschikbaar waarin de risicoanalyse en de risicobeheermaatregelen, die het bestuur in overleg met de dienstverleners genomen heeft, wordt beschreven.

Het bestuur geeft de voorkeur aan ISAE3402-gecertificeerde dienstverleners. Als dit niet mogelijk is, moet de dienstverlener in elk geval:

- interne procedures hebben die de juistheid en tijdigheid van de uit te voeren activiteiten garanderen;
- richtlijnen hebben die de vertrouwelijke behandeling van de gegevens van het fonds en de integriteit van de werknemers van de dienstverlener garanderen.

In principe zijn de risicobeheerprocedures en -maatregelen (voor bestaande en nieuwe uitbestedingen) geldig voor de duur van de overeenkomst. Het bestuur verifieert eenmaal per jaar, maar ook zodra het kiezen van een nieuwe dienstverlener overwogen wordt, het geheel van risico's, procedures en maatregelen. Er wordt gezorgd voor een correcte registratie van incidenten en ervaringen.

Alle dienstverleners moeten ten minste elk kwartaal aan het bestuur rapporteren. Deze rapporten worden door het bestuur besproken en er wordt getracht met alle geïdentificeerde risico's, die van invloed kunnen zijn, rekening te houden, en er wordt gepast gereageerd op mogelijke ontwikkelingen. Samenhangend met de audit van het financiële verslag controleert en beoordeelt de externe accountant eenmaal per jaar de procedures en maatregelen voor risicobeheer en preventie. De certificerend actuaire audit jaarlijks de actuariële principes voor de voorzieningen van het fonds.

Het ongehinderd functioneren van automatisering is belangrijk voor de continuïteit van de bedrijfsvoering en heeft voortdurend aandacht van het bestuur bij alle uitbestede partijen. Wat betreft de operationele rol van de administrateur moet opgemerkt worden dat van alle, bij de administrateur aanwezige, elektronische bestanden een volledige back-up over maximaal de vorige zeven dagen op een afzonderlijke locatie opgeslagen wordt.

Het juridisch risico wordt beheerst door het stellen van deskundigheidseisen en middels het toetsten van juridische documenten door (externe) deskundigen.

Risicobereidheid Pensioenfonds Lloyd's Register Nederland

Risicogebied: strategisch

Risico – omgeving

Omschrijving	Maatregelen	Risico-bereidheid	Impact
Wereldwijde politieke, maatschappelijke en economische situatie en invloed op prijsontwikkeling, rente ontwikkeling, beleggingsresultaten en solvabiliteit sponsor.	Spreiding van beleggingen, (gedeeltelijke) afdekking rente risico.	Middel	Middel

Risico – governance en voortbestaan fonds

Omschrijving	Maatregelen	Risico-bereidheid	Impact
Het pensioenfonds is relatief klein, waarbij de eisen aan governance veel inspanning vragen van het fonds. Het zelfstandig voortbestaan van het fonds kan als gevolg van de strengere wet- en regelgeving in gevaar komen.	Het gebruik maken van gekwalificeerde externe partijen.	Middel	Hoog

Risico – maatschappelijke en demografische ontwikkelingen

Omschrijving	Maatregelen	Risico-bereidheid	Impact
Samenstelling deelnemers en gewezen deelnemers, houding ten opzichte van pensioenen in de samenleving in het algemeen en bij deelnemers in het bijzonder.	Ondervragen van deelnemers en gewezen deelnemers bijvoorbeeld m.b.t. risicobereidheid; volgen van de ontwikkeling van de samenstelling.	Middel	Laag

Risicogebied: financieel**Risico – verzekeringstechnisch resultaat**

Omschrijving	Maatregelen	Risico-bereidheid	Impact
Verandering in levensverwachting, partnerkeuze, sterfte, invaliditeit vs. uitgangspunten.	Prudentiële uitgangspunten bij bepalen van de voorzieningen voor de pensioenverplichtingen en gebruik meest recent verwachte sterftetrend. Voor invaliditeit- en sterfterisico is een verzekeringspolis afgesloten bij SCOR, en vanaf 2016 bij elipsLife.	Middel	Laag

Risico – beleggingsresultaat

Omschrijving	Maatregelen	Risico-bereidheid	Impact
Risico op aandelen (koersrisico), renterisico, kredietrisico en valutarisico.	Spreiding van beleggingen over landen en sectoren, geen gebruik geleend geld, (gedeeltelijke) afdekking rente risico, gebruik van gerenommeerde vermogensbeheerders, 3 maandelijkse dashboards, gebruik van beleggingsadviseur.	Middel	Hoog

Risico – liquiditeitsrisico

Omschrijving	Maatregelen	Risico-bereidheid	Impact
Risico dat het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn financiële verplichtingen kan voldoen.	Beleggingen kunnen op korte termijn tegen de actuele waarde te gelde worden gemaakt.	Laag	Laag

Risico – concentratierisico

Omschrijving	Maatregelen	Risico-bereidheid	Impact
Grote posten en ontbreken van adequate spreiding van activa en passiva.	Beleggingen in aandelen en ondernemingsobligaties alleen in breed gespreide benchmarks; verschillende marksectoren en verschillende geografische gebieden. Binnen staatsobligaties wordt alleen in zeven EU landen (België, Duitsland, Finland, Frankrijk, Luxemburg, Nederland en Oostenrijk) belegd.	Middel	Middel

Risico – tegenpartijrisico

Omschrijving	Maatregelen	Risico-bereidheid	Impact
Risico dat tegenpartijen waarmee (derivaten)transacties zijn aangegaan (gedeeltelijk) in gebreke blijven.	Bewust volgen van het beleid van de vermogensbeheerders. Bij de selectie van tegenpartijen wordt een aantal objectieve restricties gehanteerd, zoals kredietwaardigheid.	Laag	Laag

Risico – verslaggevingsrisico

Omschrijving	Maatregelen	Risico- bereidheid	Impact
Risico's en onzekerheden die van invloed zijn op de betrouwbaarheid van de interne en externe financiële verslaggeving en ten aanzien van de inrichting van de financiële verslaggevingssystemen.	Gebruik van ISAE3402-gecertificeerde dienstverleners, monitoren van rapporten en verslagen, toetsten aan externe bronnen.	Laag	Middel

Risicogebied: operationeel**Risico – uitbestedingsrisico, inclusief IT risico**

Omschrijving	Maatregelen	Risico- bereidheid	Impact
Uitbesteding van de financiële administratie van het fonds, de administratie van de pensioenuitkeringen en -aanspraken, actuariële adviezen, beleggingsbeheer en beleggingsadviseur.	Documentatie van risico's. Uitbesteding bij voorkeur aan ISAE3402-gecertificeerde dienstverleners. Minimale eisen rond interne procedures m.b.t. juistheid en tijdigheid van de uit te voeren activiteiten, vertrouwelijke gegevens behandeling en beheersing IT en internet systemen (inclusief beveiliging). Verificatie op kwartaalbasis van rapportages en jaarlijks van geheel van risico's, procedures en maatregelen.	Laag	Middel

Risico – interne organisatie

Omschrijving	Maatregelen	Risico- bereidheid	Impact
Systeem van interne controle t.b.v. het bewaken van de interne processen alsmede het voorkomen van corruptie en fraude.	Vaststellen van taken en verantwoordelijkheden, doorlopend monitoren van voortgang, deskundigheids-eisen bestuurders en permanente educatie.	Laag	Middel

Risicogebied: compliance**Risico – wet- en regelgeving**

Omschrijving	Maatregelen	Risico- bereidheid	Impact
Het voldoen aan relevante wet- en regelgeving, alsmede extern toezicht DNB.	Gebruik van gekwalificeerde specialisten: adviserend actuaris, beleggingsadviseur, juridisch advies, administratie, deskundigheids-eisen bestuurders en permanente educatie.	Laag	Middel

Risico – integriteitsrisico

Omschrijving	Maatregelen	Risico- bereidheid	Impact
Gevaar voor de aantasting van de (goede) reputatie, alsmede de bestaande en toekomstige bedreiging van het vermogen of resultaat van het pensioenfonds.	Externe compliance officer, opstellen en toetsen naleving gedragsregels, uitvoeren integriteitsrisico analyse.	Laag	Middel

Bij de uitvoering van haar werkzaamheden is de risicobereidheid van het fonds in het algemeen laag tot middel. Het fonds is verantwoordelijk voor de oudedagsvoorziening van haar deelnemers wat betekent dat risico's zeer gecontroleerd worden genomen. Daarnaast functioneert het binnen een complexe en sterk gereguleerde omgeving, waar de tolerantie op het voordoen van risico's laag is.

Met betrekking tot de verslaggeving over 2015 hebben de volgende risico's zich voorgedaan:

- de vertraagde invoering van een nieuw administratiesysteem van de aanspraken bij onze externe administratiekantoor
- vertraging in het verslaggevingsproces als gevolg van personeelwisselingen, te weinig (interne) communicatie en toezicht

Deze gebeurtenissen hebben ertoe geleid dat het fonds in 2016 een boete heeft gekregen (€ 15.000) van De Nederlandsche Bank (DNB), welke ook vermeld is op de website van DNB. Het bestuur betreurt de ontstane situatie en treft maatregelen in de interne en externe organisatie om herhaling te voorkomen. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om het uitbesteden van meer werkzaamheden en het expliciet maken van taken en verantwoordelijkheden binnen het bestuur.

Toekomstige ontwikkelingen

De landelijke discussies over het toekomstige pensioenstelsel gaan onverminderd door. Bij deze discussie wordt steeds duidelijker dat men een vrij zekere toezegging van een pensioenuitkering, zoals dat nu het geval is, nagenoeg onhoudbaar acht. Een belangrijke factor die daarbij meespeelt, is de afhankelijkheid van de (lage) rente. Een andere belangrijke invalshoek is de solidariteit tussen jong en oud. Die staat onder druk. Jongeren zijn in het huidige stelsel de groep die qua financiering solidair is met de ouderen. Maar veel jongeren hebben niet langer het vertrouwen dat dit nog het geval zal zijn als zij eenmaal ouder zijn geworden. Alle relevante betrokken partijen houden zich nadrukkelijk bezig met de discussie omtrent het pensioenstelsel van de toekomst.

Een ander onderwerp, dat ook relevant is voor ons fonds, en dus ook bij het bestuur, de werkgever en ondernemingsraad een onderwerp van gesprek is, is de toekomstige uitvoering van de pensioenregeling. De huidige wijze van uitvoering middels een ondernemingspensioenfonds vergt veel tijd en aandacht van werkgever en werknemers binnen de organisatie. Het is niet altijd eenvoudig om geschikte werknemers te vinden, die naast hun functie bij de onderneming, voldoende kennis maar ook tijd hebben voor het bestuurslidmaatschap. Net als andere fondsen in Nederland zal ook het bestuur extra aandacht hebben voor de uitvoerbaarheid van de pensioenregeling op de huidige wijze.

Rotterdam, 20 december 2016

Stichting Pensioenfonds Lloyd's Register Nederland

A.W.M. Holthuis

F.N. Spronk

W. den Dekker

R.A.P. Halkes

T.C. Verspaandonk

R.C. Sluijter

4 Verslag van het Verantwoordingsorgaan

De gecombineerde vergaderingen van het Verantwoordingsorgaan met het Bestuur van het Lloyds Register Pensioenfonds om het boekjaar 2015 te bespreken vonden plaats op 8-6-2016 en 16-12-2016. Behalve voor overleg met het Bestuur heeft het Verantwoordingsorgaan diverse keren intern overlegd in verband met het verbeteren van de eigen interne VO-organisatie en werkprocessen. Op 2-3-2016 vond overleg plaats met het Bestuur en de Visitatiecommissie (VCH) dat geheel gewijd was aan de in 2015 uitgevoerde visitatie. Tijdens alle gecombineerde vergaderingen, behalve 16-12-2016, werd het Bestuur ondersteund door de externe Actuaris.

Voorafgaand aan de gecombineerde vergaderingen heeft het Bestuur van het Fonds de agenda en de onderliggende stukken aan de leden van het Verantwoordingsorgaan ter beschikking gesteld. De vergaderingen, behalve die van 16-12-2016, werden formeel genotuleerd en aan alle betrokkenen rondgestuurd ter accordering. Ook de notulen van de reguliere vergaderingen van het Bestuur waarbij het Verantwoordingsorgaan niet aanwezig was zijn aan het Verantwoordingsorgaan ter beschikking gesteld.

De interne organisatie van het verantwoordingsorgaan is in de loop van het boekjaar 2015 verbeterd door de aanstelling van een Voorzitter (CJJ de Vos) en een Secretaris (E van de Heuvel). Tevens werden voor de behandeling van Adviesaanvragen vanuit het Bestuur een betere maar vooral een formelere procedure/methodiek uitgewerkt. Deze zou pas in 2016 voor de eerste keer gebruikt worden waardoor de Adviesaanvragen vanuit het Bestuur door het Verantwoordingsorgaan op gestructureerde en gedocumenteerde wijze worden afgehandeld.

Tijdens het gezamenlijk overleg met het Bestuur op 16-12-2016 is het gevoerde beleid en keuzes van het Pensioenfonds gedurende het jaar 2015 in alle openheid uitgebreid aan bod gekomen. Tijdens de vergadering kwamen de eerder toegezonden documenten aan bod waaronder het Jaarverslag 2015, de Jaarstaten 2015, het Actuarieel Rapport 2015, Het Certificeringsrapport 2015 en het Accountantsverslag 2015.

Het was voor het Verantwoordingsorgaan zorgwekkend te moeten constateren dat het Bestuur en de Accountant niet in staat bleken om het boekjaar 2015 administratief tijdig en binnen de geldende regels af te sluiten.

Met het Bestuur is in het recente verleden meerdere malen gesproken over de eigen individuele onafhankelijkheid, professionaliteit en de beschikbare tijd van bestuursleden voor het besturen van het Pensioenfonds. (Dit heeft inmiddels geleid tot de bestuursbeslissing in Q4/2016 om het Bestuur met een externe Secretaris te ondersteunen)

Op basis van diverse lopende initiatieven om de werkzaamheden van het Bestuur verder te ondersteunen met externe capaciteit en expertise, alsmede het lopende overleg tussen Lloyds Register en de GOR rond een nieuwe Pensioenregeling (en dus ook een nieuwe Uitvoeringsovereenkomst voor het Fonds) spreekt het Verantwoordingsorgaan per heden (16-12-2016) haar vertrouwen uit in het Bestuur voor de komende periode, boekjaar 2017.

Het Verantwoordingsorgaan deelt de zorgen van het Bestuur door de tegenvallende (beleggings)marktomstandigheden en de gevolgen van de lage marktrente en heeft ook kennis genomen van de onrust die binnen de deelnemers heerst over de toekomst van het Pensioenfonds. Ondanks alle onrust en turbulentie in relatie tot de pensioenen in zijn algemeenheid heeft het Verantwoordingsorgaan geconcludeerd dat het Bestuur van het Lloyds Register Pensioenfonds de

uitgangspunten van het fonds (de eigen statuten en de onderliggende reglementen) aantoonbaar heeft opgevolgd, de belangen van alle deelnemersgroepen binnen het fonds zorgvuldig en evenwichtig in acht heeft genomen en geen onverantwoordelijke besluiten heeft genomen.

Rotterdam, 16-12-2016

A van der Vorm, PT Graaf, E van de Heuvel, CJJ de Vos

Verantwoordingsorgaan van de Stichting Pensioenfonds Lloyds Register Nederland

Reactie bestuur

Het bestuur heeft kennisgenomen van het verslag van het verantwoordingsorgaan (VO). Het bestuur waardeert de professionele interactie met het VO en de stappen van het VO om te komen tot een verdere verbetering van de samenwerking met en structuur van het VO.

Wij delen de zorg ten aanzien van de afronding van het jaarwerk. Het bestuur heeft inmiddels passende maatregelen genomen om herhaling te voorkomen.

Wij zien uit naar een verdere constructieve samenwerking met het VO in de toekomst.

5 Samenvatting Bevindingen Visitatie Commissie

De visitatiecommissie heeft tot taak toezicht te houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het pensioenfonds. De visitatiecommissie is ten minste belast met het toezien op adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur en legt verantwoording af over de uitvoering van de taken aan het verantwoordingsorgaan en de werkgever en in het jaarverslag.

Het bestuur van Stichting Lloyd's Register Nederland (hierna: het Fonds) heeft VCHolland en daarmee de leden van de visitatiecommissie d.d. 11 september 2015 de opdracht verstrekt om een vervolgisitatie uit te voeren. De beoordelingsperiode van deze visitatie strekt zich uit tot de op 1 september 2015 voor de visitatiecommissie beschikbare informatie met betrekking tot de periode tot ultimo augustus 2015. De vorige visitatie werd in 2013 uitgevoerd, eveneens door VCHolland.

Hieronder volgt een samenvatting van de belangrijkste bevindingen en aanbevelingen uit het visitatierapport. Het volledige rapport is beschikbaar bij het bestuur.

Bevindingen/Oordeel

Het bestuur heeft de aanbevelingen van de visitatiecommissie bona fide afgewogen, voor een deel opgevolgd en niet-opvolging in het merendeel van de gevallen gemotiveerd. De VC is van oordeel dat het bestuur daarmee adequaat aandacht heeft geschonken aan de aanbevelingen. Wel beveelt de visitatiecommissie het bestuur aan niet-opvolging in enkele gevallen te heroverwegen en de toegezegde opvolging van de aanbevelingen op korte termijn te effectueren.

Op basis van de beschikbaar gestelde documentatie en gesprekken komt de visitatiecommissie tot de conclusie dat het Fonds – gegeven de lopende discussie van sociale partners over een nieuwe pensioenregeling - op adequate wijze de implementatie van het nFTK ter hand heeft genomen. De visitatiecommissie beveelt het bestuur aan na het bereiken van overeenstemming van sociale partners over een nieuwe pensioenregeling een nieuwe (aanvangs)haalbaarheidstoets uit te voeren. De visitatiecommissie is van oordeel dat in materiële zin is voldaan aan de externe verslaggeving.

De visitatiecommissie is van oordeel dat het uitbestedingsbeleid van het Fonds voldoet aan de wet- en regelgeving. Een eerste punt van aandacht hierbij vormt de personele unie van financiële administrateur annex bestuurslid. De VC beveelt het bestuur aan te bezien of continuering van deze personele unie gewenst is en voorafgaand aan de beantwoording van die vraag het verantwoordingsorgaan daarover advies te vragen. Verder beveelt de VC het bestuur aan – mocht de personele unie toch gecontinueerd worden – dat:

- de relatie op zakelijke gronden wordt gebaseerd en prestatie (o.a. SLA) en tegenprestatie (vergoeding) worden overeengekomen en vastgelegd;
- de financiële administratie helder beschreven wordt in de AO/IC; en
- periodiek (minimaal jaarlijks) gerapporteerd wordt over dit onderdeel aan het bestuur door een onafhankelijk accountant (uit het verslag van de accountant blijkt dat deze uitbesteding geen deel uitmaakt van zijn onderzoek).

Een tweede punt van aandacht vormt – ter versterking van de ‘checks and balances’ - het vergroten van de capaciteit voor het uitvoeren van een onafhankelijke toetsing en beoordeling van de partijen waaraan het Fonds werkzaamheden uitbesteed.

Met betrekking tot de naleving van de Code Pensioenfondsen komt de visitatiecommissie tot het oordeel dat de normen van de Code voor een groot deel heeft overgenomen, met uitzondering van een achttal normen. Met betrekking tot een aantal normen heeft het bestuur acties uitgezet om daaraan te kunnen voldoen. De visitatiecommissie komt met betrekking tot de bevordering van

diversiteit bij de fondsorganen tot de aanbeveling een expliciet diversiteitsbeleid te formuleren en dit ook als basis te gebruiken bij de invulling van vacatures bij het bestuur/VO.

In algemene zin voldoet het Fonds aan de gestelde normen met betrekking tot de algemene taak en waarborging goed pensioenfondsbestuur. De visitatiecommissie tekent daarbij aan dat o.a. het vertrek van een ervaren bestuurder annex gedreven secretaris annex compliance officer, 'dubbele petten bij bestuursleden', tijdgebrek bij bestuurders - blijkend o.a. uit absentieïsme bij vergaderingen - een adequate beleidsvorming en -uitvoering in de weg staan. Het bestuur heeft weinig aandacht voor de formele kant. Planmatigheid van het bestuur ontbreekt: er is geen jaarplan met activiteiten. De visitatiecommissie beveelt het bestuur met nadruk aan extra maatregelen te treffen - bijvoorbeeld door het tijdelijk inhuren van professionele ondersteuning voor het tijdig wegwerken van de opgelopen achterstand en daarnaast en blijvend – extra bestuurlijke inspanning te waarborgen. De VC doet de onder de volgende aanbevelingen om te voorkomen dat het bestuur niet 'in control' geraakt en te waarborgen dat het 'in control' blijft.

1. Het bestuur kwalitatief en kwantitatief versterken. Dit is benodigd voor een professionalisering- en inhaalslag op verschillende gebieden.
2. Op korte termijn een actieplan op te stellen met maatregelen om hetgeen op het bestuur af komt, adequaat te kunnen managen, waardoor het bestuur 'in control' blijft.
3. De naleving van de Code Pensioenfonds op de aangegeven punten heroverwegen;
4. Voor de integrale integriteitsrisicoanalyse een jaarlijkse risicobeheersings-cyclus vaststellen en uitvoeren.
5. De verantwoordelijkheden en bevoegdheden van het dagelijks bestuur vast- leggen en daarbij eveneens vaststellen hoe deze zich verhouden tot die van het bestuur.
6. In jaarverslag een MVS-statement opnemen inclusief de concrete jaardoelen en langere termijn doelen.
7. In de verslaglegging expliciet aandacht (blijven) geven aan de wijze waarop de vereiste evenwichtige belangenafweging bij de besluitvorming wordt betrokken.
8. In het Jaarverslag mededeling doen over aantal, aard en afdoening van de ontvangen klachten/geschillen.
9. Een lijst van (neven)functies van de bestuursleden en andere betrokkenen bijhouden.
10. De rol van compliance officer bij een externe functionaris beleggen.
11. Een schriftelijk verslag van de compliance officer over 2014 laten opstellen.
12. Met het verantwoordingsorgaan evalueren of de huidige werkrelatie tussen bestuur en VO bevredigend is.
13. Nagaan of het Fonds (en de partijen waaraan het Fonds werkzaamheden uitbesteed) voldoet aan het vereiste niveau van informatiebeveiliging.
14. De risico's die het Fonds loopt met 'personele unies' evalueren en beheersings- en monitoringsmaatregelen treffen.

Mede op basis van de beschikbaar gestelde documentatie en de gesprekken heeft de visitatiecommissie kunnen vaststellen dat het beleid van het Fonds wordt bepaald door personen die geschikt zijn in verband met de uitoefening van het bedrijf van het Fonds. Er is sprake van een adequaat deskundigheids-/geschiktheidsniveau. Als gevolg van het hierboven gesignaleerde tijdgebrek blijven – in uitvoerende zin - veel zaken liggen. De visitatiecommissie doet in dat verband de volgende aanbevelingen:

1. Een bestuurscommissie 'Communicatie' instellen.
2. Zich op korte termijn zowel kwalitatief als kwantitatief te versterken. Dit kan door het aantrekken van externe bestuursleden en door het aantrekken van deskundige adviseurs op verschillende beleidsterreinen.
3. Expliciet te maken wie welke opleiding wanneer gaat volgen in het jaarlijkse opleidingsactiviteitenplan opnemen en dit gedurende het jaar te monitoren.
4. Vroegtijdig adequate maatregelen nemen gericht op het werven en selecteren van de goede kandidaten.

5. Maatregelen te treffen om de schijn van belangenverstrengeling tegen te gaan en zich hierover onafhankelijk te laten adviseren.
6. Het te verwachten gemiddelde tijdsbeslag van de bestuursfunctie in uren per week, expliciet op te nemen in het profiel.
7. Heldere afspraken te maken met de werkgever over benodigde vrijstelling voor het goed kunnen invullen van de functie van bestuurslid van het Fonds.
8. Onderzoeken of het wenselijk is het voorzitterschap van het Fonds te blijven combineren met de directiefunctie.
9. Een beleids- en actieplan 'bevordering diversiteit' opstellen.
10. Een collectieve zelfevaluatie op korte termijn starten.
11. Periodiek een externe partij betrekken bij de bestuursevaluatie.

Het beleggingsbeleid, de te hanteren richtlijnen en voorwaarden alsmede de uitbesteding van het vermogensbeheer zijn vastgelegd in de ABTN van juli 2015, evenals de Investment Beliefs en de Verklaring in zake Beleggingsbeginselen. Het vermogensbeheer is uitbesteed aan BMO en Vanguard.

1. De beleggingsadviescommissie inrichten en de voorbereiding van het beleggingsbeleid en de monitoring delegeren aan de beleggingscommissie.
2. Voorts wordt aanbevolen om de taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden van de beleggingsadviescommissie expliciet vast te leggen.
3. De dashboard rapportage uit te breiden met 'hoogte risicobudget' op basis van actuele beleggingsmix.
4. De risicobereidheid voorafgaand aan de invoering van de nieuwe pensioenregeling toetsen bij sociale partners en opnieuw een haalbaarheidstoets uit te voeren en deze resultaten mee te nemen bij het nog op te stellen beleggingsplan voor 2016.
5. Nagaan of BTW gerekend moet worden over de kosten van vermogensbeheer.

Het integraal risicomanagement is in de fondsdocumenten op een heldere wijze beschreven. Op basis van de aangereikte informatie ontstaat het beeld dat de monitoring van de risico's verbeterd kan worden. De visitatiecommissie adviseert om periodieke monitoring van de risico's meer expliciet te maken door hiervan verslag te doen in de bestuursvergadering. Daarmee wordt ook voor belanghebbenden duidelijk op welke wijze er invulling gegeven wordt aan de monitoring. Ook de mate van detaillering van de bewaking van de risico's kan verder aangescherpt worden. Een voorbeeld hiervan is de bewaking van het curverisico bij het renterisico.

g. Communicatie

Het Communicatieplan uit 2008 is niet geactualiseerd; het advies om dit te doen van de Visitatiecommissie in 2013 is niet opgevolgd. In tegenstelling tot hetgeen gesteld wordt in het vigerende plan, heeft geen evaluatie plaatsgehad van het plan en ook is geen verantwoording afgelegd over het communicatiebeleid aan het VO. De visitatiecommissie beveelt het bestuur aan op korte termijn eerst een Communicatiebeleidsplan op te stellen, waarin de uitgangspunten voor het communicatiebeleid worden geformuleerd. Direct aansluitend een Communicatie-jaarplan op te stellen, waarin planmatig de activiteiten worden benoemd (o.a. realisatie en content van de website, maar ook de uitleg van de nieuwe pensioenregelingen én de risicohouding) en de toewijzing aan actiehouders incl. benodigd budget. Verder adviseert de VC:

- Twee bestuursleden aan te wijzen die communicatie als bijzonder aandachtspunt onder hun hoede nemen.
- Op korte termijn de website operationeel te hebben voorzien van de juiste informatie.
- Bij de nieuwe website een link naar: www.mijnpensioenoverzicht.nl
- In 2016 de effectiviteit van de communicatie via de website eind 2016 te (laten) evalueren.
- In het jaarverslag 2015 ook over de naleving van de gedragscode en over de evaluatie van het functioneren van het bestuur te rapporteren.

Tot slot

In de bespreking van het conceptrapport van de VC op 2 maart 2016 met een vertegenwoordiging van het bestuur en het Verantwoordingsorgaan is door de VC geconcludeerd dat er voor het bestuur “werk aan de winkel is” om de vele aanbevelingen op te volgen. De leden van het Verantwoordingsorgaan hebben aangegeven de door de VC benoemde punten te herkennen. De VC benadrukt de urgentie en doet de aanbeveling om een actieplan op te stellen om op korte termijn de benodigde maatregelen te nemen om als bestuur ‘in control’ te waarborgen dat het ‘in control’ blijft.

De visitatiecommissie,
Henk Hanneman
Kees Vernooij
Jan Peter Vrieleman

Reactie Bestuur

Het Bestuur heeft kennis genomen van de bevindingen van de Visitatiecommissie, en deze gezamenlijk met hen besproken in enkele bijeenkomsten. Het bestuur is verheugd over de brede aanpak van de Visitatiecommissie. Veel zaken zijn reeds opgepakt en diverse aanbevelingen zijn reeds afgehandeld. Voor de overige aanbevelingen heeft het bestuur een plan van aanpak opgesteld om deze in de loop van 2016 af te handelen. De aanbevelingen zijn in 2016 besproken met het Verantwoordingsorgaan en eind 2016 staat er weer een overleg gepland met de Visitatiecommissie.

Jaarrekening 2015

6 Balans per 31 december 2015

(na winstbestemming)

A c t i v a

(€ x 1.000)

	2015	2014
Beleggingen (1)	188.835	184.507
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen (2)	265	205
Vorderingen en overlopende activa (3)	297	477
Liquide middelen (4)	1.220	6.659
Totaal activa	<u>190.617</u>	<u>191.848</u>

P a s s i v a

	2015	2014
--	-------------	------

Stichtingskapitaal en reserves (5)	3.775	17.910
Technische voorzieningen (6)	186.600	170.735
Overige schulden en overlopende passiva (7)	242	3.203
Totaal passiva	<u>190.617</u>	<u>191.848</u>

7 Staat van baten en lasten over 2015

(€ x 1.000)

	2015	2014
Baten		
Beleggingsopbrengsten (8);		
- aandelen	6.592	6.752
- vastrentend	(3.674)	23.895
- vastgoed	141	40
- liquide middelen	(3)	(1)
- derivaten	(2.945)	-
- kosten	(46)	(373)
	<u>65</u>	<u>30.313</u>
Bijdragen werkgever en werknemers (9)	5.684	4.798
Saldo van overdracht van rechten (10)	1.095	1.813
Uitkeringen uit herverzekering (11)	-	388
Totaal baten	<u>6.844</u>	<u>37.312</u>
Lasten		
Pensioenuitkeringen (12)	4.180	3.962
Mutatie technische voorzieningen (13)		
- pensioenopbouw	6.536	5.567
- wijziging actuariële uitgangspunten	(200)	290
- rentetoevoeging	314	528
- onttrekking voor uitkeringen	(4.248)	(3.878)
- wijziging rentetermijnstructuur	11.393	29.610
- toeslagverlening	-	358
- saldo van waardeoverdrachten	1.264	1.868
- resultaat sterfte en arbeidsongeschiktheid	394	447
- overige mutaties in technische voorzieningen	412	102
	<u>15.865</u>	<u>34.892</u>
Mutatie Herverzekeringsdeel technische voorzieningen (14)	(60)	(96)
Pensioenuitvoeringskosten (15)	575	359
Premie herverzekering (16)	419	267
Totaal Lasten	<u>20.979</u>	<u>39.384</u>
Saldo van baten en lasten	<u>(14.135)</u>	<u>(2.072)</u>
Resultaatsbestemming		
Verhoging of (Vermindering) van de andere reserves	<u>(14.135)</u>	<u>(2.072)</u>

8 Kasstroomoverzicht over 2015

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

(€ x 1.000)	2015	2014
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premies	3.802	6.152
Ontvangen waardeoverdrachten	1.095	2.327
Ontvangen uitkeringen herverzekering	388	
Betaalde pensioenuitkeringen	(4.186)	(3.979)
Betaalde waardeoverdrachten	(12)	(514)
Betaalde premie herverzekering	(379)	(307)
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	(527)	(390)
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	181	3.289
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Verkopen beleggingen	193.278	34.053
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	257	(3.873)
Aankopen beleggingen	(199.008)	(29.395)
Betaalde kosten van vermogensbeheer	(147)	374
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	(5.620)	1.159
Mutatie liquide middelen	(5.439)	4.448
Liquide middelen per 1 januari	6.659	2.211
Liquide middelen per 31 december	1.220	6.659
Toename / (afname) liquide middelen	(5.439)	4.448

9 Grondslagen voor de financiële verslaggeving

Algemene Grondslagen

Het jaarverslag van de Stichting Pensioenfonds Lloyd's Register Nederland werd opgesteld in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 Burgerlijk Wetboek.

Tenzij anders vermeld zijn de bedragen en de toelichtingen uitgedrukt in duizenden euro's.

Activa en passiva

Algemene principes

Tenzij anders vermeld zijn alle activa en passiva opgenomen tegen marktwaarde.

Schattingen en aannames

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur zich oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en passiva, en van baten en lasten.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld.

Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, en in toekomstige perioden waarvoor de herziening gevolgen heeft.

Opname van een actief of passief

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het fonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Salderen

Een financieel actief en een financieel passief worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Schattingswijziging

In 2015 hebben zich de volgende schattingswijzigingen voorgedaan:

- De 3-maands middeling in de rentetermijnstructuur is vervallen. Ultimo 2015 betekende dit dat de technische voorzieningen met € 8.646k stegen.
- Het UFR-niveau is gewijzigd van 4,2% naar het 120-maands voortschrijdende gemiddelde van de gerealiseerde 20-jaars forward rente. Het gevolg hiervan is dat de technische voorzieningen ultimo 2015 met € 4.245k gestegen zijn.

- De voorziening voor liquidatiekosten is verlaagd van € 400k naar € 200k. Ultimo 2015 betekende dit dat de technische voorzieningen met € 200k daalden.

De voorziening voor liquidatiekosten is nodig om de kosten in de periode tussen het opzeggen van de uitvoeringsovereenkomst en de liquidatie van het fonds te kunnen dragen. Eind 2014 was de opzegtermijn beperkt tot een half jaar, maar in 2015 is de uitvoeringsovereenkomst weer onbeperkt van kracht geworden met een opzegtermijn van een jaar.

Beleggingen

Beleggingen worden gewaardeerd tegen marktwaarde. Voor onze fondsbeleggingen bij BMO, Vanguard en CBRE betekent dit dat de nettovermogenswaarde per deelneming gebruikt wordt als basis voor de waarde van de marktwaarde.

Gerealiseerde en ongerealiseerde winsten en verliezen zijn opgenomen in de staat van baten en lasten.

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

In de technische voorziening is een overige technische voorziening voor zieken van 265 opgenomen. Deze voorziening is bepaald als twee keer de risicopremie voor arbeidsongeschiktheid in het verslagjaar. Dit betreft een reservering voor op de balansdatum zieke deelnemers die naar verwachting in de WIA terechtkomen. Vervolgens ontstaat er een recht op premievrije voortzetting van de pensioenopbouw en eventueel een excedent arbeidsongeschiktheidspensioen. Het arbeidsongeschiktheidsrisico is, net als het overlijdensrisico, herverzekerd. Bij einde van het risicoherverzekeringscontract is ook het uitlooprisico herverzekerd. De post "Herverzekeringsdeel technische voorzieningen" betreft de vordering op de risicoherverzekeraar ter grootte van de overige technische voorziening voor zieken.

Vanaf 1 januari 2013 is het arbeidsongeschiktheids- en overlijdensrisico voor deelnemers volledig verzekerd door SCOR voor een periode van 3 jaar. Er is geen sprake van een eigen behoud. Binnen het contract is winstdeling van toepassing. Voor deelnemers die bij einde contract ziek zijn, is het uitlooprisico met betrekking tot het arbeidsongeschiktheidsrisico herverzekerd.

Vanaf 1 januari 2016 is het arbeidsongeschiktheids- en overlijdensrisico voor deelnemers volledig verzekerd door elipsLife voor een periode van 3 jaar. Er is geen sprake van een eigen behoud. Binnen het contract is geen winstdeling van toepassing. Voor deelnemers die bij einde contract ziek zijn, is het uitlooprisico met betrekking tot het arbeidsongeschiktheidsrisico herverzekerd.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa worden tegen actuele waarde opgenomen. Na de eerste verwerking worden de vorderingen en overlopende activa tegen de geamortiseerde kostprijs gewaardeerd. Deze waarde komt gezien de korte looptijd nagenoeg overeen met de nominale waarde, voor zover van toepassing onder aftrek van noodzakelijk geachte voorzieningen voor het risico van oninbaarheid. Liquide middelen worden tegen nominale waarde gewaardeerd.

Overige activa

De liquide middelen zijn opgenomen tegen nominale waarde.

Technische voorziening

Voorziening voor pensioenverplichtingen

De voorziening voor pensioenverplichtingen is berekend tegen de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. De voorziening voor pensioenverplichtingen wordt berekend als de contante waarde van de beste inschatting van de toekomstige kasstromen in relatie tot verworven nominale pensioenen.

De berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is gebaseerd op de toepasbare regels op balansdatum, en opgebouwd pensioen over verstreken diensttijd. Het bestuur beslist jaarlijks of een indexering van pensioen wordt toegekend. Alle bestaande indexeringsbeslissingen (inclusief indexeringsbeslissingen na balansdatum als ex ante voorwaarden van toepassing zijn) zijn opgenomen in de berekening. Er is geen rekening gehouden met verdere toekomstige salarisverhogingen.

De voorziening is gebaseerd op de volgende actuariële principes:

Rente:	Rentecurve op jaareinde 2015 zoals door DNB gepubliceerd. .
Sterfte:	Als basis wordt de Prognosetafel AG2014 gehanteerd. Deze tafel neemt een te verwachten ontwikkeling in toekomstig sterfterisico in aanmerking. Bij het bepalen van de correctiefactoren op de sterftekansen is uitgegaan van een model van Aon Hewitt, dat uitgaat van postcode-analyse, waarbij deelnemers op grond van hun postcode zijn ingedeeld in verschillende sociaaleconomische groepen.
Partners:	Leeftijdsafhankelijke partnerfrequenties zijn bepaald o.b.v. CBS data.
Leeftijdsverschil:	Het leeftijdsverschil is gesteld op drie jaar (man ouder dan vrouw).
Wezenpensioen:	Voor de dekking van het nog niet uitgekeerde wezenpensioen wordt de voorziening voor partnerpensioen voor actieve deelnemers en gewezen deelnemers met 2,5% verhoogd.
Arbeidsongeschikten:	De voorziening bevat een bedrag ter grootte van de som van de contante waarde van de nog te verrichten uitkeringen voor het arbeidsongeschiktheidspensioen tot de pensioendatum. Er wordt geen rekening gehouden met revalidatie.
Uitkeringen:	Er wordt aangenomen dat de uitkeringen continue betaalbaar zijn.
Kosten:	De voorziening voor pensioenverplichtingen omvat een voorziening voor toekomstige kosten van 2% van de totale voorziening, aangevuld met een voorziening voor liquidatiekosten van € 200K (2014: € 400K). Deze extra kostenvoorziening is nodig om kosten in de periode tussen het opzeggen van de

uitvoeringsovereenkomst en de liquidatie van het fonds te kunnen dragen.

In de voorziening voor pensioenverplichtingen is ook een overige technische voorziening voor zieken opgenomen. Deze voorziening is bepaald als twee keer de risicopremie voor arbeidsongeschiktheid in het verslagjaar. Dit betreft een reservering voor op de balansdatum zieke deelnemers die naar verwachting arbeidsongeschikt zullen worden verklaard. Vervolgens ontstaat er een recht op premievrije voortzetting en eventueel een excedent arbeidsongeschiktheidspensioen.

Verzekeringstechnische risico's

Binnen de actuariële risico's wordt onderscheid gemaakt tussen het langlevens-, overlijdens- en arbeidsongeschiktheidsrisico.

Het belangrijkste actuariële risico is het langlevensrisico. Het langlevensrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de technische voorziening. Als gevolg hiervan is de opbouw van pensioenvermogen niet toereikend voor de uitkering van de pensioenverplichtingen.

Door toepassing van de Prognosetafel AG2014 met fondsspecifieke correcties voor ervaringssterfte is het langlevensrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Het overlijdensrisico houdt in dat het pensioenfonds bij overlijden van een deelnemer mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor door het pensioenfonds geen voorzieningen zijn getroffen. Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het Pensioenfonds voorzieningen moet treffen voor premievrije voortzetting van arbeidsongeschiktheid en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen.

Vanaf 1 januari 2013 is het overlijdens- en arbeidsongeschiktheidsrisico van de deelnemers herverzekerd bij SCOR voor een periode van 3 jaar. Het uitlooprisico voor deelnemers die bij einde contract ziek zijn, is eveneens bij SCOR herverzekerd. Vanaf 2016 is het overlijdens- en arbeidsongeschiktheidsrisico voor een periode van 3 jaar herverzekerd bij elipsLife. Ook binnen het contract met elipsLife is het uitlooprisico herverzekerd.

Het pensioenfonds waardeert de pensioenverplichtingen op basis van de Prognosetafel AG2014 met fondsspecifieke correcties voor de ervaringssterfte. Er kunnen afwijkingen optreden ten opzichte van de verwachte sterfte en ten opzichte van de verwachte sterftetrend (langlevensrisico). Met 2,5% kans neemt het eigen vermogen van het pensioenfonds over een eenjarige periode met € 5.955k af ten gevolge van dit risico.

Toeslagrisico

Het pensioenfonds heeft de ambitie om de pensioenen van de inactieven jaarlijks aan te passen aan de prijsontwikkeling. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd is afhankelijk van de ontwikkeling in de rente, het rendement, de prijsinflatie en de demografie. De toeslagverlening van het pensioen is voorwaardelijk; er is geen recht op toeslagverlening en het is ook voor de langere termijn niet zeker of en in hoeverre het verlenen van toeslagen zal plaatsvinden. Het bestuur toetst elk jaar of een toeslag op de pensioenen van de inactieven kan worden toegepast. Bij het nemen van deze beslissing laat het bestuur zich behalve door de dekkingsgraad mede leiden door andere overwegingen welke bepalend zijn voor de beantwoording van de vraag of de financiële positie van het pensioenfonds zich tegen die aanpassing verzet.

De reële dekkingsgraad is een maat om aan te geven in hoeverre vanuit het huidige vermogen ook toekomstige toeslagen kunnen worden gefinancierd. Ultimo 2015 bedraagt de reële dekkingsgraad 85,5%.

Overige schulden en overlopende passiva

Schulden en overlopende passiva worden tegen actuele waarde opgenomen. Na de eerste verwerking worden de schulden en overlopende passiva tegen de geamortiseerde kostprijs gewaardeerd. Deze waarde komt gezien de korte looptijd nagenoeg overeen met de nominale waarde.

Staat van baten en lasten

Algemeen

De baten en lasten worden zoveel mogelijk toegerekend aan het boekjaar waarop ze betrekking hebben.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder directe beleggingsopbrengsten worden opgenomen; bij vastrentende waarde de rente-inkomsten na aftrek van de kosten; bij aandelen en onroerend goed de bruto dividenden na aftrek van de kosten. De rente van andere activa en passiva is opgenomen o.b.v. nominale waarde. In de directe beleggingsopbrengsten worden gesaldeerd; de rentekosten van leningen, debetsaldi van lopende rekeningen bij banken, en rente betaald en ontvangen voor transfers van opgebouwde uitkeringen.

Indirecte beleggingsopbrengsten

De volgende resultaten worden opgenomen in de indirecte beleggingsopbrengsten:

- Gerealiseerde valuta- en koersresultaten in het geval van de verkoop van aandelen, leningen en obligaties.
- Gerealiseerde valuta- en koersresultaten in het geval de terugbetaling van leningen, obligaties en deposito's.
- Ongerealiseerde valuta- en koersresultaten in verband met aandelen, leningen, obligaties en deposito's.

Kasstroomoverzicht

Het kasstroom overzicht is opgesteld volgens de directe methode. Dit houdt in dat alle ontvangsten en uitgaven ook als zodanig worden gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenuitvoeringsactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

10 Toelichting jaarrekening

Beleggingen (1)

	2015	2014
Vastgoed	1.557	2.120
Aandelen	96.104	87.361
Derivaten	-	(1.411)
Vastrentende waarden	91.174	95.026
	<u>188.835</u>	<u>183.096*</u>

De beleggingsmutaties waren de volgende:

	Vastgoed	Aandelen	Derivaten	Vastrentend	Totaal
Balans per 1/1/ 2014	2.486	79.308	717	71.432	153.943
Investeringsen	-	11.990	5.105	20.558	37.653
Desinvesteringen	(341)	(14.148)	(1.007)	(18.768)	(34.264)
Waardeverschillen	(25)	10.211	(6.226)	21.804	25.764
Balans per 31/12/2014	<u>2.120</u>	<u>87.361</u>	<u>(1.411)*</u>	<u>95.026</u>	<u>183.096*</u>
Investeringsen	-	207.583	4.356	101.055	312.994
Desinvesteringen	(655)	(205.276)	-	(101.163)	(307.094)
Waardeverschillen	92	6.436	(2.945)	(3.744)	(161)
Balans per 31/12/2015	<u>1.557</u>	<u>96.104</u>	<u>-*</u>	<u>91.174</u>	<u>188.835*</u>

* Een passiva betreffende de marktwaarde van de positie in valutatermijncontracten in dollar (zie 31/12/2014) staat in de balans onder overige schulden en overlopende passiva gepresenteerd.

In 2014 betreffen de investeringen (met uitzondering van vastgoed) investeringen in ING fondsen. Deze fondsen zijn belegd in beursgenoteerde aandelen en obligaties. De obligaties zijn hoofdzakelijk belegd in fondsen met lange looptijd om het renterisico te beperken via renteswaps binnen deze fondsen.

In februari 2015 zijn deze fondsen verkocht. Voor de rendementsportefeuille wordt belegd in passieve fondsen bij Vanguard. Deze fondsen beleggen in beursgenoteerde aandelen en obligaties. Voor de matchingportefeuille wordt belegd in een beleggingsfonds bij BMO. De vastgoedbelegging betreft een investering bij CBRE in een beleggingsfonds en is gewaardeerd op de intrinsieke waarde.

Het pensioenfonds belegt niet in de premiebijdragende ondernemingen.

Binnen de aandelenfondsen bij Vanguard is securities lending toegestaan. In 2015 hebben de fondsen hier beperkt gebruik van gemaakt.

In 2014 betreft de post derivaten de afdekking van het valutarisico m.b.t. de beleggingen in aandelen in US \$. In 2015 worden de valutarisico's in de beleggingsfondsen bij Vanguard binnen deze fondsen gehedged.

De maatwerkportefeuille belegd bij BMO bevat rentederivaten (swaps) ter waarde van EUR -5,9 mln. Het betreft bilateraal afgesloten swapcontracten met Deutsche Bank en Citigroup. Binnen de maatwerkportefeuille vindt het onderpand beheer op dagbasis plaats. Dit wordt uitgevoerd door BMO.

De swaps kennen een negatieve waarde. Dit impliceert dat Lloyd's onderpand heeft gestort bij de tegenpartijen. Eind 2015 bedraagt de netto positie (waarde contract min waarde onderpand) met tegenpartij Deutsche Bank € (160k) en met tegenpartij Citigroup € 82k. Het tegenpartijrisico uit renteswaps bedraagt € 81k.

In de volgende tabel is een specificatie opgenomen van de beleggingen naar valuta.

Valuta in 1.000	Vastgoed	Aandelen	Vastrentend	Totaal
EUR	1.125	91.250	91.174	183.549
USD		411		411
GBP	225	1		226
JPY		1		1
Overig	207	4.441		4.648
Totaal	1.557	96.104	91.174	188.835

In de volgende tabellen worden per categorie beleggingen nog verdere specificaties vermeld.

Vastgoed - categorie	In 1.000
Kantoren	238
Winkels	1.002
Industrieel	0
Woningen	19
Overig	298
Totaal	1.557

Vastgoed - regio	In 1.000
Centraal- en Oost-Europa	414
Duitsland	372
Frankrijk	195
Scandinavië	184
Benelux	107
Overig	285
Totaal	1.557

Aandelen – categorie	In 1.000
Financials	20.335
Information technology	13.978
Health care	12.459
Consumer discretionary	12.621
Industrials	10.103
Consumer staples	9.892

Energy	5.911
Materials	4.307
Telecommunication services	3.428
Utilities	2.980
Other	90
Totaal	96.104

Aandelen – regio	In 1.000
Noord-Amerika	56.425
Europa	22.718
Azië	13.712
Oceanië	2.464
Zuid-Amerika	355
Afrika	340
Overig	90
Totaal	96.104

De categorie vastrentend betreft beleggingen in beleggingsfondsen bij BMO en Vanguard.

Vastrentend – credit rating	In 1.000
AAA	42.572
AA	35.264
A	9.056
BBB	9.509
Lager dan BBB	0
Geen rating	(5.227)
Totaal	91.174

Binnen de maatwerkportefeuille bij BMO zijn renteswaps opgenomen en deze hebben per 31 december 2015 een negatieve waarde. De renteswaps zijn in de categorie “geen rating” opgenomen.

Vastrentend – looptijd	In 1.000
<= 1 jaar	0
> 1 jaar en <= 5 jaar	16.612
> 5 jaar	74.562
Totaal	91.174

Duration

Categorie	In jaren
Vastrentend excl. derivaten	11,0
Vastrentend incl. derivaten	15,9
Portefeuille	7,6
Technische voorziening	19,6

Concentratierisico

Beleggingen groter dan 5% van de totale beleggingen

Categorie	In 1.000	In % van totale beleggingen
Vastrentend		
Staatsobligaties Duitsland	26.657	14%
Staatsobligaties Frankrijk	19.800	10%

Beleggingen groter dan 5% van de beleggingscategorie

Categorie	In 1.000	In % van categorie
Vastrentend		
Staatsobligaties Duitsland	26.657	14%
Staatsobligaties Frankrijk	19.800	22%
Staatsobligaties Nederland	6.123	7%
Vastgoed		
Meyer Bergman European Retail Partners I	355	23%
Q- Park N.V.	258	17%
CBRE Property Fund Central and Eastern Europe	171	11%
Savills IM German Retail Fund	131	8%
Cornerstone Nordic Retail Fund	117	8%
German Property Performance Partners LP	97	6%

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen (2)

De uitsplitsing van het herverzekeringsdeel technische voorzieningen is als volgt:

	2015	2014
Te vorderen op verzekeringsmaatschappijen	265	205

De mutaties in het herverzekeringsdeel technische voorzieningen waren als volgt:

Balans per 1 januari	205	109
Mutatie	60	96
Balans per 31 december	265	205

De mutatie van € 60 heeft betrekking op de toename van de vordering op de risicoherverzekering in verband met het uitlooprisico.

Vorderingen en overlopende activa (3)

De uitsplitsing van de vorderingen en overlopende activa is als volgt:

	2015	2014
Overlopende activa	297	477

Het bedrag van €297k betreft te vorderen premie van de aangesloten ondernemingen. Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Liquide middelen (4)

De liquide middelen van het fonds betreffen de saldi van de bankrekeningen welke geheel ter vrije beschikking van het fonds staan.

Stichtingskapitaal en reserves (5)

De uitsplitsing van het stichtingskapitaal en reserves is als volgt:

	2015	2014
Andere reserve	3.775	17.910

De mutaties in de andere reserve waren als volgt:

Balans per 1 januari	17.910	19.982
Resultaat boekjaar	(14.135)	(2.072)
Balans per 31 december	3.775	17.910

Solvabiliteit

(€ x 1.000)

	2015	2014
Minimum vereist eigen vermogen	7.738	7.077
Vereist eigen vermogen	46.422	30.678

Minimum vereist eigen vermogen

Het minimum vereist eigen vermogen is een voorziening voor algemene risico's. De minimaal vereiste dekkingsgraad is 104,1%.

Vereist eigen vermogen

Het vereist eigen vermogen wordt zo bepaald dat het pensioenfonds met een zekerheid van 97,5% kan voorkomen om binnen een jaar minder vermogen te hebben dan de technische voorziening voor pensioenverplichtingen. DNB heeft voor de berekening hiervan een standaardmodel ontwikkeld, waarbij voornamelijk wordt rekening gehouden met beleggingsrisico's. De vereiste dekkingsgraad per 31 december 2015 bedraagt 124,9% (per 31 december 2014 118,0%).

De berekening van het vereist eigen vermogen per 31 december 2015 is als volgt (€ x 1.000):

	2015
S1 Renterisico	9.929
S2 Zakelijke waarden risico	37.698
S3 Valutarisico	2.046
S4 Grondstoffenrisico	0
S5 Kredietrisico	5.763
S6 Verzekeringstechnisch risico	5.955
S7 Liquiditeitsrisico	0
S8 Concentratierisico	0

S9 Operationeel risico	0
S10 Actief beheer risico	0
Diversificatie-effect	<u>-14.969</u>
Totaal	46.422

Renterisico (S1)

Het effect van de meest ongunstige wijziging van de rente (termijnstructuur) volgens voorgeschreven renteschokken.

Zakelijke waarden risico (S2)

Het effect van een daling van de waarde van de beleggingen in beursgenoteerde aandelen ontwikkelde markten en beursgenoteerd vastgoed met 30%, in aandelen opkomende markten, niet-beursgenoteerde aandelen en private equity met 40% en in niet-beursgenoteerd vastgoed met 15% plus een correctie in verband met financiering met vreemd vermogen (leverage).

Valutarisico (S3)

Het effect van een daling van alle valutakoersen ten opzichte van de euro met tenminste 20% en ten hoogste 35%.

Grondstoffenrisico (S4)

Het effect van een daling van alle valutakoersen ten opzichte van de euro met tenminste 20% en ten hoogste 35%.

Kredietrisico (S5)

Het effect van een stijging van de gewogen gemiddelde rentemarge (credit spread) afhankelijk van de credit rating.

Verzekeringstechnisch risico (S6)

Het vereiste vermogen voor verzekeringstechnische risico's wordt bepaald door het procesrisico, de trendsterfteonzekerheid (TSO) en de negatieve stochastische afwijkingen (NSA).

Liquiditeitsrisico (S7), concentratierisico (S8) en het operationeel risico (S9)

Het liquiditeits-, concentratie- en operationeel risico zijn verondersteld gelijk te zijn aan 0% en worden in de berekening buiten beschouwing.

Actief beheerisico (S10)

Dit risico ontstaat wanneer met het beleggingsbeleid binnen de beleggingscategorieën wordt afgeweken van het beleid volgens de benchmark.

Dekkingsgraad

De dekkingsgraad kan uit de balans worden afgeleid door de post totaal activa te verminderen met de post overige schulden en overlopende passiva en deze uitkomst te relateren aan de post technische voorzieningen.

Omdat de aanwezige dekkingsgraad per 31 december 2015 102% is, wordt de financiële positie van het pensioenfonds als slecht beschreven. Het pensioenfonds zit onder de vereiste dekkingsgraad waardoor het herstelplan nog van kracht is.

Beleidsdekkingsgraad

Met het nieuw FTK is ook een nieuwe dekkingsgraad geïntroduceerd: de beleidsdekkingsgraad. Deze dekkingsgraad is het gemiddelde van de afgelopen 12 maandelijkse dekkingsgraden en heeft daardoor een meer stabiel verloop. Begin 2015 bedroeg de beleidsdekkingsgraad 114,7% en eind 2015 105,1%. De daling van de beleidsdekkingsgraad is met name het gevolg van het vervallen van de 3-maandsmiddeling in de rentetermijnstructuur en de verlaging die DNB in juli 2015 heeft doorgevoerd in het UFR-niveau.

Technische voorzieningen (6)

De uitsplitsing van de technische voorzieningen is als volgt:

	2015	2014
Voorziening voor pensioenverplichtingen	<u>186.600</u>	<u>170.735</u>

De mutaties in de voorzieningen voor pensioenverplichtingen waren als volgt:

	2015	2014
Balans per 1 januari	170.735	
Pensioenopbouw	6.536	5.567
Onttrekking voor uitkeringen	(4.248)	(3.878)
Toegevoegde rente	314	528
Balans van waardeoverdrachten	1.264	1.868
Toeslagverlening	-	358
Wijziging in actuariële grondslagen ¹	(200)	290
Wijziging in rentetermijnstructuur ²	11.393	29.610
Resultaat op sterfte en arbeidsongeschiktheid	394	447
Andere mutaties	412	102
Balans per 31 december	<u>186.600</u>	<u>170.735</u>

¹ Dit betreft de vermindering van de voorziening voor liquidatiekosten van € 200k.

² De wijziging in rentetermijnstructuur (€ 11.393k) bestaat uit drie componenten (waarvan twee schattingswijzigingen):

- Vervallen 3-maands middeling rentetermijnstructuur: € 8.646k (schattingswijziging)
- Wijziging UFR-methode: € 4.245k (schattingswijziging)
- Reguliere wijziging rentetermijnstructuur (door wijziging marktrente): -/- € 1.498k

De aard van de voorzieningen voor pensioenverplichtingen is hoofdzakelijk lange termijn. De duration van de voorziening voor pensioenverplichtingen bedraagt 19,6 jaar per einde jaar (eind 2014 18,4 jaar).

	2015	2014
Actieven	91.381	86.734
Gepensioneerden	68.302	60.669
Slapers	23.062	19.391
Overigen	3.855	3.941
Balans per 31 december	<u>186.600</u>	<u>170.735</u>

De post Overigen betreft de voorziening voor toekomstige uitvoeringskosten (excassokosten) ter grootte van €3.655k en een extra kostenvoorziening van €200k.

Overige schulden en overlopende passiva (7)

De uitsplitsing van de overige schulden en overlopende passiva is als volgt:

	2015	2014
Te betalen loonheffingen	92	82
Te betalen aan werkgevers	-	1.588
Derivaten	-	1.411
Nog te betalen kosten	133	95
Overige schulden	17	27
	<u>242</u>	<u>3.203</u>

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Beleggingsopbrengsten (8)

De beleggingsopbrengsten kunnen als volgt uitgesplitst worden:

2015	Vastgoed	Aandelen	Vastrentend	Derivaten	Liquide middelen	Totaal
Direct resultaat	49	156	70	-	(3)	272
Waardeveranderingen	92	6.436	(3.744)	(2.945)		(161)
Kosten vermogensbeheer		(24)	(21)	(1)		(46)
Totaal	141	6.568	(3.695)	(2.946)	(3)	65

2014	Vastgoed	Aandelen	Vastrentend	Derivaten	Totaal
Direct resultaat	65	2.767	2.091	(1)	4.922
Waardeveranderingen	(25)	10.211	21.804	(6.226)	25.764
Kosten vermogensbeheer		(232)	(130)	(11)	(373)
Totaal	40	12.746	23.765	(6.238)	30.313

De post liquide middelen betreft de betaalde rente aan de Kasbank met betrekking tot onze rekening courant.

- De gerapporteerde kosten in de staat van baten en lasten hebben betrekking op de directe kosten, die zijn voldaan uit de middelen van het pensioenfonds. De totale kosten voor het vermogensbeheer in 2015 bedragen € 855k. De indirecte kosten zijn derhalve € 811k (= € 855k -/- € 46k). Deze kosten zijn voldaan uit de middelen beschikbaar in de beleggingsfondsen. Van deze kosten heeft € 430k betrekking op transactiekosten. Deze zijn tenslotte te verdelen over transactiekosten ad € 395k voor de transitie van de vermogensbeheerders en € 35k voor herbalancering en verlaging van de renteafdekking.

Bijdragen werkgever en werknemers (9)

De bijdragen van werkgever en werknemers kunnen als volgt uitgesplitst worden:

	2015	2014
Pensioenbijdrage werkgever	3.851	3.558
Pensioenbijdragen werknemers	1.087	1.105
Bijdragen betaald door derden	-	-
VPL bijdrage werkgever	746	135
Feitelijke premie	<u>5.684</u>	<u>4.798</u>

De kostendeekkende premie, de gedempte kostendeekkende premie en de feitelijke premie overeenkomstig artikel 130 en 130a van de Pensioenwet zijn als volgt:

Componenten (*1.000)	Kostendeekkende premie		Gedempte premie		Feitelijke premie	
	2015	2014	2015	2014	2015	2014
Bestemd voor:						
Actuarieel benodigd voor nieuwe aanspraken en risicopremies voor risico fonds	5.662	5.255	3.239	3.270	3.239	3.270
Spaarbijdragen voor risico deelnemer	0					
In premie begrepen bedrag voor directe kosten	490	282	490	282	337	335
In premie begrepen bedrag voor toekomstige kosten	113	105	65	65	65	65
Premies risicoherverzekering	419	267	419	267	419	267
Premies bestemd voor voorwaardelijke toeslagverlening	0					
Premiebedrag voor garantiecontract	0					
Benodigde solvabiliteitsopslag	1.115	1.133	670	725	878	725
Totaal	7.799	7.042	4.883	4.609	4.938	4.662

De kostendeekkende premie is vastgesteld op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. De gedempte premie is vastgesteld op 4,5% rekenrente. De feitelijke premie is vrijwel gelijk aan de gedempte kostendeekkende premie, maar verschilt m.b.t. de volgende componenten:

- De benodigde solvabiliteitsopslag is hoger (878 versus 670): O.b.v. een overgangsmaatregel heeft het bestuur besloten de (gedempte) kostendeekkende premie in 2015 nog te baseren op het oude FTK, maar in de feitelijke premie wel rekening te houden met de solvabiliteitsopslag onder het nFTK.
- De opslag voor directe kosten is lager (337 versus 490): Dit komt doordat in de feitelijke premie wordt uitgegaan van de afgesproken kostenopslag (1,2% van de salarissom), terwijl in de (gedempte) kostendeekkende premie wordt uitgegaan van de ex-post benodigde kostenopslag.

Saldo van overdracht van rechten (10)

Het saldo van overdracht van rechten kan als volgt uitgesplitst worden:

	<u>2015</u>	<u>2014</u>
Overgenomen pensioenverplichtingen	1.095	2.327
Overgedragen pensioenverplichtingen	-	(514)
	<u>1.095</u>	<u>1.813</u>

Uitkeringen uit herverzekering (11)

De uitsplitsing van de uitkeringen uit herverzekering is als volgt:

	<u>2015</u>	<u>2014</u>
In verband met overlijden	-	388

Pensioenuitkeringen (12)

De pensioenuitkeringen kunnen als volgt uitgesplitst worden:

Ouderdompensioen	2.956	2.791
Weduwe-/weduwnaars- en wezenpensioen	1.222	1.169
Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen	2	2
	<u>4.180</u>	<u>3.962</u>

Mutatie technische voorzieningen (13)

De mutaties in de balanspost technische voorzieningen kunnen als volgt uitgesplitst worden:

	<u>2015</u>	<u>2014</u>
Toename/(afname) in de voorziening voor pensioenverplichtingen (inclusief herverzekering)	15.865	34.892

Mutatie Herverzekeringsdeel technische voorzieningen (14)

De Mutatie Herverzekeringsdeel technische voorzieningen kunnen als volgt uitgesplitst worden:

	<u>2015</u>	<u>2014</u>
Toename/(afname) in het herverzekeringsdeel technische voorziening	(60)	(96)

Pensioenuitvoeringskosten (15)

De uitvoeringskosten kunnen als volgt uitgesplitst worden:

	2015	2014
Adviseurskosten (beleggingsconsultant, actuaris, pensioenadministratie)	487	291
Auditkosten, verbonden aan het auditeren van het jaarverslag	24	23
Overige kosten (m.n. intern toezicht, toezichthouders, contributies en training)	64	45
	<u>575</u>	<u>359</u>

De ten laste van het boekjaar gebrachte kosten voor de externe accountant en de accountantsorganisatie, genoemd in artikel 1 eerste lid onder a en e van de Wet Toezicht Accountantsorganisatie, zijn als volgt:

	2015	2014
Controle van de jaarrekening	24	23
Adviesdiensten op fiscaal terrein	-	-
Andere controleopdrachten	-	-
Andere niet-controlediensten	-	-
	<u>24</u>	<u>23</u>

Premie herverzekering (16)

De uitsplitsing van de premie herverzekering is als volgt:

	2015	2014
Premie herverzekering	<u>419</u>	<u>267</u>

Personeel

Bij de stichting waren gedurende 2015 geen werknemers in dienst (2014: 0 FTE).

Bezoldiging van bestuurders

De bestuurders ontvangen geen bezoldiging welke ten laste van de stichting komen, met uitzondering van de vertegenwoordigers van de gepensioneerden; zijnde € 13k (in 2013 € 3k).

Rotterdam, 20 december 2016

Stichting Pensioenfonds Lloyd's Register Nederland

A.W.M. Holthuis

F.N. Spronk

W. den Dekker

R.A.P. Halkes

T.C. Verspaandonk

R.C. Sluijter

Overige gegevens

11 Resultaatbestemming

Resultaatsbestemming in overeenstemming met de statuten

De statuten bevatten geen verdere voorzieningen betreffende dit onderwerp.

Voorstel voor netto resultaatsbestemming

Wij stellen voor het netto verlies van € 14.135 ten laste van de andere reserve te brengen. Het jaarverslag is opgesteld in de veronderstelling dat dit voorstel aangenomen zal worden.

Gebeurtenissen na balansdatum

In 2016 is de dekkingsgraad verder verslechterd waardoor het risico bestaat dat de pensioenen verlaagd moeten worden. Dit is afhankelijk van de hoogte van de dekkingsgraad per 31 december 2016.

De jaarstukken waren niet voor 1 juli 2016 gereed met als gevolg dat DNB een boete van EUR 15.000 heeft opgelegd aan het fonds. Deze kosten zullen in 2016 als kosten worden opgenomen.

Rotterdam, 20 december 2016

Stichting Pensioenfonds Lloyd's Register Nederland

A.W.M. Holthuis

F.N. Spronk

W. den Dekker

R.A.P. Halkes

T.C. Verspaandonk

R.C. Sluijter

12 Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Lloyd's Register Nederland te Rotterdam is aan Triple A – Risk Finance Certification B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2015.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Lloyd's Register Nederland, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds. Dit geldt tevens voor andere actuarissen en deskundigen die werkzaam zijn bij Triple A – Risk Finance Certification B.V.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 1.400.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 70.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik ondermeer onderzocht of:

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik ondermeer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-personregel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegeven verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel bezien, toereikend vastgesteld. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen. Deze situatie bestaat voor het eerste jaar.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch ten minste gelijk aan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen. Aangezien de beleidsdekkingsgraad hoger is dan niveau behorend bij het minimaal vereist eigen vermogen, voldoet het pensioenfonds aan artikel 131 van de Pensioenwet.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Lloyd's Register Nederland is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening slecht, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen.

Amsterdam, 6 december 2016
drs. P.H.A. Heesterbeek AAG
verbonden aan Triple A – Risk Finance Certification B.V.

13 Controleverklaring van de onafhankelijk accountant

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Stichting Pensioenfonds Lloyd's Register Nederland.

Verklaring over de jaarrekening 2015

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2015 van Stichting Pensioenfonds Lloyd's Register Nederland te Rotterdam gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds Lloyd's Register Nederland op 31 december 2015 en van het resultaat over 2015, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende *Burgerlijk Wetboek (BW)*.

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2015;
- de staat van baten en lasten over 2015;
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Lloyd's Register Nederland (hierna: de stichting) zoals vereist in de *Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO)* en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de *Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA)*.

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Materialiteit

Materialiteit	€ 1,4 miljoen
Toegepaste benchmark	0,5% van het pensioenvermogen (afgerond), zijnde het totaal van de technische voorzieningen en het stichtingskapitaal en reserves.
Nadere toelichting	Wij hebben voor deze grondslag gekozen omdat dit het vermogen betreft dat de basis vormt voor de berekening van de (beleids)dekkingsgraad. Voor het bepalen van het percentage hebben wij gelet op de financiële positie van de stichting en de mate waarin de beleidsdekkingsgraad zich rondom een kritische grens bevindt. Aangezien het fonds in een situatie van een reservetekort zit hebben wij een percentage van 0,5% gehanteerd.

Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met het bestuur overeengekomen dat wij aan het bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven de € 70.000 rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

De kernpunten van onze controle

In deze paragraaf beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Risiko	Onze controleaanpak
Ontwikkeling van de (beleids)dekkingsgraad	
<p>De solvabiliteit van een pensioenfonds wordt gemeten aan de hand van de dekkingsgraad. De dekkingsgraad brengt de verhouding tussen de (netto) activa en pensioenverplichtingen tot uitdrukking en is daarmee een graadmeter voor de financiële positie van een pensioenfonds.</p> <p>In 2015 is de beleidsdekkingsgraad geïntroduceerd. Dit is de gemiddelde dekkingsgraad van de twaalf maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling. Stichting Pensioenfonds Lloyd's Register Nederland is wettelijk verplicht om de beleidsdekkingsgraad te hanteren als basis voor bepaalde beleidsbeslissingen, bijvoorbeeld inzake indexatie en kortingen. Daarnaast is de beleidsdekkingsgraad onder meer van belang om te bepalen of Stichting Pensioenfonds Lloyd's Register Nederland voldoende buffers heeft.</p> <p>Ultimo 2015 heeft Stichting Pensioenfonds Lloyd's Register Nederland een aanwezige dekkingsgraad van 102%, waarbij de beleidsdekkingsgraad ultimo 2015 105,1% bedraagt en de minimale vereiste dekkingsgraad 104,1%. De stichting bevindt zich in een situatie van tekort.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de (beleids)dekkingsgraad niet juist wordt vastgesteld.</p>	<p>Door controle van de balans onderzoeken wij de samenstellende delen van de dekkingsgraad. De balans en daarmee de dekkingsgraad per 31 december 2015 hebben wij mede met gebruikmaking van de werkzaamheden van de certificerend actuaris gecontroleerd. Wij hebben de ontwikkelingen in de financiële positie van Stichting Pensioenfonds Lloyd's Register Nederland beoordeeld op basis van het actuariële rapport van de certificerend actuaris en onze controle van de jaarcijfers. Vanwege de gevoeligheid van schattingselementen hebben wij specifiek aandacht besteed aan de waardering van de niet-(beurs)genoteerde beleggingen en de waardering van de technische voorzieningen. De werkzaamheden die wij in dit kader hebben uitgevoerd zijn in de kernpunten hierna beschreven.</p> <p>Wij controleren geen andere maandelijkse dekkingsgraden dan de dekkingsgraad ultimo boekjaar. Ten aanzien van andere maandelijkse dekkingsgraden hebben wij de navolgende toetsingswerkzaamheden verricht, die minder zekerheid geven dan een controle van twaalf maand-dekkingsgraden:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wij hebben de opzet van het totstandkomingsproces van de berekening van de maandelijkse dekkingsgraad onderzocht. In aanvulling hierop hebben wij op basis van een deelwaarneming de berekening van de beleidsdekkingsgraad getoetst. • Daarnaast heeft de certificerend actuaris een plausibiliteitstoets uitgevoerd op ontwikkeling

Risico	Onze controleaanpak
	<p>van de dekkingsgraad gedurende het jaar in relatie tot de ontwikkelingen in de belangrijkste factoren, zoals de rentecurve. Wij hebben kennisgenomen van de uitkomst van deze werkzaamheden van de certificerend actuaaris.</p>
Boetebesluit DNB	
<p>Als gevolg van diverse oorzaken, waaronder de implementatie van een nieuw deelnemersadministratiesysteem en personeelwisselingen, is er vertraging ontstaan in het financiële afsluitingsproces van de jaarrekening over 2015. Hierdoor zijn tevens de verslagstaten niet binnen de wettelijke termijn ingeleverd en heeft DNB een bestuurlijke boete opgelegd. Het boetebesluit is toegelicht in het bestuursverslag en Gebeurtenissen na balansdatum in toelichting 11.</p>	<p>Wij hebben het boetebesluit en de correspondentie van toezichthouders beoordeeld om de impact op onze controle te bepalen.</p> <p>Wij hebben de opzet, bestaan en werking van de interne controleomgeving van het fonds beoordeeld. Wij hebben aanvullende gegevensgerichte controlewerkzaamheden uitgevoerd op de deelnemersadministratie en financiële administratie.</p> <p>Verder hebben wij vastgesteld dat de toelichting van het boetebesluit voldoet aan de van toepassing zijnde verslaggevingseisen.</p>
Waardering en toelichting van niet-(beurs)genoteerde beleggingen	
<p>De beleggingen zijn een significante post op de balans van de stichting. Alle beleggingen dienen krachtens de <i>Pensioenwet</i> te worden gewaardeerd op marktwaarde. Voor een groot deel van de beleggingen is deze marktwaarde te verifiëren aan transacties die tot stand zijn gekomen op de financiële markten (marktprijzen). Er zijn ook beleggingen die worden gewaardeerd op basis van de intrinsieke waarde per participatie voor posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen.</p> <p>De posities in bepaalde niet-(beurs)genoteerde fondsen kennen eveneens een inherente waarderingonzekerheid doordat de waarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fondsmanagers. In onze risico-inschatting houden wij rekening met het feit dat de onderliggende beleggingen in de niet-(beurs)genoteerde fondsen veelal genoteerde marktprijzen als basis van de waardering kennen hetgeen de schattingsonzekerheid verlaagt.</p> <p>De stichting heeft de waarderinggrondslagen voor de beleggingen beschreven in de paragraaf</p>	<p>Wij hebben de gehanteerde waarderinggrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de beleggingen per 31 december 2015.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Voor de waardering van beursgenoteerde beleggingen in de fondsen hebben wij de gehanteerde beurskoersen getoetst aan de hand van prijsopgave van koersleveranciers. - Voor de posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen hebben wij de aansluiting vastgesteld met de per 31 december 2015 gecontroleerde rapportage van de fondsmanagers. <p>Tevens hebben wij de toelichtingen met betrekking tot de beleggingen in toelichting 10.1 onderzocht.</p>

Risico	Onze controleaanpak
<p><i>Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling</i> en een nadere toelichting opgenomen in toelichting 10.1 (<i>Beleggingen</i>). Uit deze toelichting blijkt dat per 31 december 2015 € 188,8 miljoen van de beleggingen wordt gehouden in niet-(beurs)genoteerde beleggingsfondsen.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de niet-(beurs)genoteerde beleggingen niet juist gewaardeerd zijn.</p>	
Waardering van en toelichting ten aanzien van de technische voorzieningen	
<p>De technische voorzieningen betreffen een significante post in de balans van de stichting. De technische voorzieningen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. De waardering is gevoelig voor de gehanteerde (actuariële) veronderstellingen en schattingselementen. Hier ligt een aantal belangrijke conventies aan ten grondslag namelijk dat voor de waardering uitgegaan wordt van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur alsmede de meest recente informatie (tafels) omtrent de levensverwachting, zoals gepubliceerd door het Actuariële Genootschap (AG). In aanvulling op de tafels wordt gecorrigeerd voor de ingeschatte ervaringssterfte bij de stichting, zijnde de fondsspecifieke ervaringssterfte. Deze veronderstellingen hebben tezamen met de hoogte van de kostenopslag, waaraan eveneens schattingen ten grondslag liggen, bijzondere aandacht gehad in onze controle.</p> <p>De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de voorziening pensioenverplichtingen beschreven in de paragraaf <i>Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling</i> en een nadere toelichting opgenomen in toelichting 10.6 (<i>Technische voorzieningen</i>). Uit deze toelichting blijkt dat (schattings)wijzigingen hebben plaatsgevonden met betrekking tot de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur door het vervallen van de driemaandsmiddeling per 1 januari 2015, aanpassing van de UFR in juli 2015 en de excasso voorziening voor risico fonds. Volgens deze toelichting is de voorziening pensioenverplichtingen hierdoor € 12,9 miljoen hoger, respectievelijk € 0,2 miljoen lager</p>	<p>Bij de controle van de technische voorzieningen hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van de certificerend actuaris van de stichting. De certificerend actuaris onderzoekt onder meer de toereikendheid van de technische voorzieningen en de naleving van een aantal specifieke wettelijke bepalingen. De certificerend actuaris heeft daarbij gebruikgemaakt van de door ons in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens, waaronder de pensioenaanspraken van deelnemers. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel over de jaarrekening als geheel hebben wij met de certificerend actuaris onze planning, werkzaamheden, verwachtingen en uitkomsten afgestemd voor de controle van boekjaar 2015. Hierbij hebben wij specifiek aandacht gevraagd voor de toets van de ervaringssterfte op basis van de toegepaste prognosetafels, de toereikendheid van de kostenopslag alsmede de effecten van de wijzigingen in de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur.</p> <p>Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen per 31 december 2015.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Daartoe hebben wij ons een beeld gevormd van de redelijkheid van de aannames en schattingen van het bestuur met betrekking tot de gekozen actuariële grondslagen alsmede de uitkomsten van het actuariële grondslagenonderzoek en de gehanteerde waarderingsgrondslagen besproken met de certificerend actuaris.

Risico	Onze controleaanpak
<p>uitgekomen.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de technische voorzieningen niet toereikend gewaardeerd zijn.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Hierbij hebben wij met inachtneming van het oordeel van de certificerend actuaris gelet op de besluitvorming van het bestuur, de recentheid van beschikbaar grondslagenonderzoek, de toetsing op de onderbouwing van de daarin opgenomen veronderstellingen, de uitkomsten van beschikbare tussentijdse evaluaties en de aanwezigheid van een consistente gedragslijn. - Daarnaast hebben wij controlewerkzaamheden uitgevoerd om de gehanteerde basisgegevens te toetsen. Door het uitvoeren van gegevensgerichte werkzaamheden en cijferbeoordelingen hebben wij vastgesteld dat de mutaties van deelnemers juist en volledig zijn verwerkt in de deelnemersadministratie van de stichting. Voor de actieve deelnemers hebben wij hierbij gebruik gemaakt van de werkzaamheden van de accountant van de sponsor. Hiertoe hebben wij instructies verstuurd en de uitgevoerde werkzaamheden beoordeeld.

Verantwoordelijkheden van het bestuur

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening en voor het opstellen van het bestuursverslag, beide in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit

beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat de stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bevestigen aan het bestuur dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook het bestuur over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Verklaring betreffende overige door wet- of regelgeving gestelde vereisten

Verklaring betreffende het bestuursverslag en de overige gegevens

Wij vermelden op basis van de wettelijke verplichtingen onder Titel 9 Boek 2 BW (betreffende onze verantwoordelijkheid om te rapporteren over het bestuursverslag en de overige gegevens):

- dat wij geen tekortkomingen hebben geconstateerd naar aanleiding van het onderzoek of het bestuursverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, overeenkomstig Titel 9 Boek 2 BW is opgesteld, en of de door Titel 9 Boek 2 BW vereiste overige gegevens zijn toegevoegd;
- dat het bestuursverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, verenigbaar is met de jaarrekening.

Benoeming

Wij zijn door het bestuur benoemd als accountant van de stichting. Ondergetekende treedt op als externe accountant sinds de controle van dit boekjaar (2015).

Amsterdam, 20 december 2016

Ernst & Young Accountants LLP

w.g. J.G. Kolsters RA ACA